

FEJEZETEK SZEGED XIV-XV. SZÁZADI
TÖRTÉNETÉBŐL

doktori disszertáció

Petrovics István

Szeged, 1979.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	3
Az 1301-1437. közötti Szegedre vonatkozó írott források áttekintése	4
Azzonfolua alio nomine Felzeged	45
A XV. század előtti magyar városfejlődés néhány kérdése	69
Szeged a városfejlődés útján	91
A disszertációban használt rövidítések jegyzéke	134
Püggelék	140

BEVEZETÉS

Disszertációnkban Szeged 1301 és 1437 közötti történetének néhány olyan fontosabb kérdését tanulmányozzuk, amelyek megválaszolása nagy mértékben hozzájárulhat egy későbbi, a város históriáját monografikus igénnyel feldolgozó munka megalapozásához.

Kutatásainkat, mivel nem törekedtünk a teljességre, kizárólag az írott emlékekre alapoztuk. Először az írott forrásanyag tipologizálását, illetve időbeli megoszlásának vizsgálatát végeztük el. A második fejezetben Felszeged kialakulásának körülményeit igyekszünk megvilágítani egy olyan oklevél segítségével, amelyet eddig még nem hasznosítottak kellőképpen a kutatók. A harmadik fejezetben a városiasság fokának lemérésére alkalmas közvetett eljárások, valamint a "város" lakóinak jogi helyzetéről, kézműipari és kereskedelmi tevékenységéről tájékoztató oklevelek segítségével próbáljuk meghatározni Szeged helyét a XIV-XV. századi magyarországi városhierarchiában.

Ehelyütt egyben köszönetet is szeretnénk mondani dr. Kristó Gyula egyetemi tanárnak, a történettudományok doktorának, aki tanácsaival értékes segítséget nyújtott e munka elkészítéséhez.

I. Fejezet

AZ 1301-1437. KÖZTI SZEGEDRE VONATKOZÓ ÍROTT FORRÁSOK ÁTTEKINTÉSE

Szeged 1301-1437 közötti históriájának megírásakor a helytörténeti kutatások azon alapelvéből indultunk ki, amely szerint nem elegendő csupán a vizsgálat tárgyává tett mai település multjának feltárása, hanem mindazon fennmaradt vagy elpusztult település középkori történetének tanulmányozása is szükséges, amely a kiválasztott település egykori és jelenlegi határain belül feküdt, illetve található napjainkban is.¹

Ez Szeged esetében azt jelenti, hogy kutatásainkat ki kell terjeszteni a város közvetlen környékére: Algyőre, Balakra, Bánfalvára, Dorozsmára, Farkra, Gyékénytóra, Százházra, Szentmihályra, Szőregre és Tápéra is. Az említettek közül Algyő, Dorozsma, Szőreg és Tápé ma is élő települések Szeged város jelenlegi közigazgatási határain belül.² Ugyancsak ma élő településnek számít a forrásainkban Szentmihálynak nevezett, már a középkorban is lakott hely, amely ma Szentmihálytelek néven Szeged külső határában található.³ Fark és Százház önálló, lakott helyek voltak a kö-

zépkorban, de a későbbi századok során elpusztultak. Emléküket ma is élő földrajzi nevek őrzik.⁴ Balak, Bánfalva és Gyékénytő már a vizsgált korszak okleveleiben is lakatlan településeként szerepeltek, s később beolvadtak Szeged határába.

Szeged város és közvetlen környéke XIV-XV. századi történetét elsősorban az írott kútfők alapján rajzolhatjuk meg. A régészeti forrásokra azok korlátozott száma miatt kevésbé támaszkodhatunk. Ismert ugyanis, hogy az egykori város területét az idők során szinte teljesen beépítették, s így ritkán nyílik lehetőség ásatások végzésére. Ezért számos fontos probléma tisztázásában - többek között a városalaprajz-rekonstrukció kérdésében - nem az archeológiától várhatunk elsősorban segítséget. A korszakra vonatkozó régészeti kutatások eredményeinek a tárgyalására jelen dolgozatunkban nem térünk ki. Ezt egy későbbi, a városról monografikus igénnyel készülő munkában kívánjuk elvégezni.

A Szeged középkori történetével kapcsolatos irá-
sos emlékek összegyűjtésére már többen tettek kísér-
letet. Így a XIX. század második feléből Varga
Ferenc⁵ és Reizner János⁶ nevét emlitenénk meg,
akik a város addigi történetének megírására vállal-
kozván az általunk vizsgált korszak elbeszélő és

levéltári forrásait is megpróbálták felkutatni. Kettejük munkája közül különösen Reizneré érdemel nagy figyelmet, aki az összegyűjtött források egy részét Szegedről írt műve negyedik kötetében tette közzé. Ez, a város történetével foglalkozó kutatók számára nélkülözhetetlen forráspublikáció az 1247-1806 közötti időszak legfontosabb írott emlékeit tartalmazza, szám szerint kettőszáztizenhatot. Reizner 1437-ig bezárólag huszonhárom oklevelet közölt, amelyek egy kivételével az általunk vizsgált periódusból valók. A kivétel IV. Béla 1247-ben kelt oklevele, amelyben Tápé földet és Vártó halastavat a szegedi polgároknak adományozta.

A Reizner által kiadott, korszakunkra vonatkozó huszonkét diploma műfaját tekintve kiváltság- és adománylevél.⁷ A várostörténet szempontjából ezekben igen értékes információkat találhatunk. A királyok által Szeged polgárai részére adott kiváltság- és adományleveleket a város mindig nagy gonddal őrizte. Ezért is kerültek be később a XVIII. században létesített ugynevezett Titkos Levéltár iratai közé.⁸

Az említetteken kívül még számos oklevélben bukkantunk szegedi vonatkozású adatokra. Ezek összegyűjtésében nagy segítségünkre volt Györffy György, Csánki Dezső⁹ történeti földrajzi, illetve Inczeffi Géza¹⁰ nyelvészeti munkája.

Ezeknek a köteteknek igen értékes adattári részeit forgattuk nagy haszonnal. Györffy munkájában csak a vizsgált korszak első három évtizedével kapcsolatos adatokat találhattuk meg, mivel a kötet anyaggyűjtése az 1332-37-es pápai tizedlajstrommal zárul, s 1332 utáni okleveles adatokat csak kivételes esetekben tartalmaz. Csánki művének kiváltképp Csongrád megyét is magába foglaló első része meglehetősen adatszegény, s bár a szerző tekintettel volt az előzményekre is, egy szempontunkból későbbi periódussal, a Hunyadiak korával foglalkozik. Inczeffi könyve a korszakra nézve nem önálló, s szelektált anyagot közlő munka.

A fenti korlátozó tényezők miatt következő lépésként a különböző okmánytárak kötetenkénti átvizsgálását végeztük el.¹¹

Kutatómunkánk eredményeként az 1301-1437 közötti időszakból 128 darab forrást sikerült összegyűjtenünk. Először tekintsük át ezeket kronológiai szempontok alapján!

A vizsgált periódus 137 évet ölel fel, de ebből csak 66 évre van adatunk. Ezek időbeli szóródása a következőképpen fest.

A XIV. század első négy évtizedében, Károly Róbert uralkodásának időszakában a forráseloszlás igen

egyenletes. Az 1304, 1306, 1307, 1309, 1322, 1324, 1326, 1328, 1331, 1339, 1341, 1342-es évektől, valamint az 1311-13 és 1334-36 közötti hosszabb periódusoktól eltekintve minden évre van adatunk. Öt, ugyanebből a korszakból való adat pontos évhez-kapcsolását datálási nehézségek miatt nem tudjuk elvégezni.¹² Az, hogy a XIV. század első feléből ennyi adatot sikerült fellelnünk, nagyrészt Györffy György történeti földrajzi munkájának köszönhető.

Az Anjou-kor második fele, Lajos és Mária uralkodásának ideje tűnik a legkritikusabbnak. E több mint négy évtizednyi periódus megismerésében csak az 1347, 1348, 1351, 1355, 1356, 1358, 1359 és 1382-es évekből származó, összesen tizenhárom oklevélre támaszkodhatunk. E tény is azt mutatja, hogy rendkívül nagy szükség lenne egy Anjou-kori Oklevéltár kiadására.

A Zsigmond-kor forrásainak összegyűjtését nagy mértékben segítette a Zsigmond-kori Oklevéltár eddig megjelent három kötete. E korszak forrásainak eloszlása is arányosnak tekinthető, hiszen csak az 1390, 1396, 1398, 1404, 1410, 1413, 1425, 1427 és 1434-es évekből, valamint az 1392-93, 1401-02, 1416-17 és 1419-21 közötti időszakokból nem maradt ránk írott emlék.

A forrásszóródás vizsgálatakor érdemes megfigyelni azt is, hogy mely évekből maradt fenn a legtöbb oklevél:

1394 - 11 db: Közülük tizben Szeged csak mint keltezési hely szerepel, egy pedig Sóji Bertalan mester diák szegedi várnagyot említi meg.¹³

1436 - 10 db: E csoportban az a négy oklevél tekinthető a legfontosabbnak, amelyekben a szegedi polgárok részére kereskedelmi kiváltságokat biztosított az uralkodó. Négy Szegedet csak keltezési helyként tünteti fel, további kettő pedig Zsigmond király szegedi tartózkodásáról tanuskodik.¹⁴

1428 - 5 db: Valamennyi olyan szegedi polgárokat említ, akik a pápához fordultak bűnbocsánatért.¹⁵

1315 - 5 db: Szeged mind az ötben csak keltezési helyként szerepel.¹⁶

1332 - 4 db: Közülük csupán az az egy érdemel különösebb figyelmet, amelyik a B udáról Szegedre vivő nagy utat említi. A maradék háromban Péter szegedi főesperes nevét hozzák a méltóságnévso-
rok.¹⁷

1348 - 4 db: Három esetben tisztségviselőkről, Albert szegedi főesperesről és Cselénfi Sándor szegedi várnagyról tesznek említést a források. A negyedik oklevélben a Csongrád megyei nemesek számára Szeged mellett megtartott generális kongregációra találunk hivatkozást.¹⁸

A fentiekből kitűnik, hogy a XIV-XV. századi Szeged történetének megírását két tényező nehezíti. Az egyik az, hogy a rendelkezésünkre álló viszonylag szegényes forrásanyag számos, a várostörténet szempontjából kevés fontossággal bíró adatot tartalmaz, a másik pedig, hogy a XIV. század második feléből kevés forrás maradt ránk.

E pusztán kronológiai jellegű áttekintés után térjünk rá forrásaink tartalmi-formai szempontok szerinti vizsgálatára. Az írott kútfőkről csak a fenti szempontok szerinti részletes elemzés után kaphatunk világos képet. Egy ilyen jellegű vizsgálódás kiinduló pontjául Solymosi László A helytörténet forrásainak kutatása¹⁹ c. tanulmányát tekinthetjük. E munkájában a szerző a források tipologizálásán túlmenően megpróbálta elvégezni az egyes típusok jellemző vonásainak összegyűjtését, valamint azok forrásérté-

kének tisztázását is. Solymosi az írott kútfőket tartja a helytörténész szemszögéből a leglényegesebbeknek, s külön felhívja a figyelmet a bennük szereplő névanyag fontosságára és felhasználására. Az írott forrásokat tartalmi jegyek alapján tipologizálva a következő forrás-csoportokat különítette el:

1. Kiváltságlevelek
2. Urbáriumok
3. Adólajstromok
4. Adománylevelek
5. Osztálylevelek
6. Határjáró levelek
7. Ítéletlevelek
8. Magánlevelek
9. Leltárak
10. Végrendeletek

E teoretikus jellegű csoportosítás első pillantásra rendkívül praktikusnak, s minden igényt kielégítőnek tűnik. Gyakorlati felhasználhatósága azonban nehézségekbe ütközik. Okleveleinket ugyanis nem minden esetben lehet egyértelműen a Solymosi által megadott típusokba sorolni. Ezért egy módosított, forrásainkhoz jobban illő, tartalmi-formai szempontok alapján felállított tipológiát próbálunk meg kidolgozni. Csak egy ilyen kettős alapon nyugvó rendszer

teszi lehetővé, hogy valamennyi forrásunkat egy-egy tipushoz tudjuk kapcsolni. A típusokat általában formai jegyek alapján állapítottuk meg /pl. mandátum, reláció/, de a típuson belüli alcsoportok kijelölésénél a tartalmi jegyeket tekintettük döntőeknek /pl. határjárásról tudósító reláció, pusztán kiváltságot tartalmazó privilégiumok/.

Néhány új, kutatóink között felbukkanó tipussal /akta, jogszabály/ is kiegészítjük Solymosi rendszerét. Értelem szerint nem foglalkozunk viszont azokkal a típusokkal, amelyekre forrásaink nem szolgáltatnak példákat /urbáriumok, osztálylevelek, leltárak, végrendeletek/.

Mielőtt rátérnénk a tipologizálásra, megjegyezzük, hogy itt természetesen csak a város történetére nézve fontos információkat közlő forrásokat tekintjük át. A kevésbé lényeges adatokat tartalmazó diplomákat, melyek az okleveles anyag nagyobb hányadát alkotják /105-ből 57./, más szempontok alapján a későbbiek során tesszük vizsgálat tárgyává.

Most pedig térjünk rá kutatóink részletes ismertetésére. Írott emlékeink az a/ elbeszélő források, b/ a levéltári források, és a c/ jogszabályok csoportjára bonthatók.

a/ Az elbeszélő források:

Már Reizner János felhívta a figyelmet arra, hogy régi krónikáinkban Szegedre vonatkozó adat egyáltalán nem található.²⁰ Állítása csak a korai századokra nézve igaz, ugyanis a Pozsonyi Krónika egy XIV. század eleji országos jelentőségű politikai esemény kapcsán említést tesz Szegedről. A krónika szerint Kán László erdélyi vajda 1305 után itt adta át az elfogott Wittelsbach Ottót Károly Róbert hivének, Csák Ugrinnak.²¹

Egy másik, ugyanebbe a csoportba tartozó kutató Bertrandon de la Brocquiére XV. század eleji utleírása. Ez a francia utazó 1432-ben indult el a Szentföldről Kisázsia, a Balkán félszigeten, Magyarországon és Németországon keresztül szülőföldjére. Utazásairól szóló beszámolójában részletes leírást ad városunkról, amely alapján Szeged 1433-ban egyetlen utcából álló virágzó város volt.²²

b/ Levéltári források:

Az írott kutatók legtöbbje ebbe a csoportba tartozik, s igen változatos képet mutat. Ezen belül az oklevelek alkotják a leglényegesebb alcsoportot, de találunk példát összeírásra és aktára is.

A társadalmi-gazdasági- és kulturális fejlődéssel párhuzamosan egyre nagyobb számban kiállított

diplomák²³ jogbiztosító jellegüknél fogva a középkor legfontosabb hivatalos iratai voltak, melyek kiadására a legkülönbözőbb esetekben került sor.²⁴

A szakirodalom megállapítása szerint a magánjogügyletek írásba foglalása a XIII. század elejétől válik általánossá hazánkban, s ettől kezdve egyre több oklevelünk tanuskodik birtok-adásvételről-cseréről-adományozásról és -zálogbatételről.²⁵ A magánjogügyletekkel kapcsolatos okleveleket a XIII. század elejétől többnyire a hiteles helyek állították ki, amelyeknek erre az időre egész hálózata épült ki az országban, de ezzel párhuzamosan megfigyelhető az önálló magánoklevelek újbóli feltünése is.²⁶ Ugyancsak diplomák révén biztosították a bíraskodási, kereskedelmi, vásártartási és vámszedési jogokat.²⁷

Az okleveleket, a bennük foglaltak fontossága miatt mindenkor igen gondosan őrizték.²⁸

A várostörténet szemszögéből az okleveleken belül a privilégiumok képezik a legértékesebb forrástípust. Ezek valamilyen jogot /ius/, szabadságot /libertas/, vagy mentességet /immunitás/ biztosítanak a kedvezményezetteknek.²⁹ Ugyancsak ebbe a csoportba soroltuk a lakatlan vagy gyéren lakott területek benépesítése céljából kiadott, bizonyos kedvezményeket tartalmazó telepítőlevelet is.

Tartalmi jegyek alapján a privilégiumoknak két fajtáját különíthetjük el. Az egyik csak magát a kiváltságot tartalmazza. A másik a kiváltság leírásán kívül, annak betartatása céljából utasításokat is közöl.

1. Privilégiumok:

a/ Pusztán kiváltságot tartalmazó privilégiumok

1321. március 31. Károly Róbert Béb és Halazmorta birtokok betelepítése céljából mentességet ígér az odatelepülőknek, akik védelmére Pál mester óbudai és szegedi várnagyot, valamint Tamást, a királyné tárnokainak mesterét jelöli ki.³⁰

1431. október 14. Zsigmond király Szeged város Felsősziget nevű részén minden hét csütörtökén szabad hetivásár megtartását engedélyezi.³¹

b/ Kiváltságot és parancsot tartalmazó privilégiumok:

1389. április 9. Zsigmond király megparancsolja a szeri nemeseknek, hogy a sáregyházi úton haladó szegedi polgárokat ne merjék megadóztatni, mert azok már régóta vámentességet élveznek ezen az ut-

vonalon.³²

1405. június 14. Zsigmond király Felszeged /Azzunfalva, alio nomine Felzeged/ polgárait felmenti az ország egész területén az áruik és javaik után fizetendő adó alól, s egyben megtiltja adószedőinek, hogy a szegedieket háborgassák.³³

1409. április 14. Zsigmond király megparancsolja alattvalóinak, hogy a szegedi polgárok kereskedelmi és igazságszolgáltatási kiváltságait tartsák tiszteletben.³⁴

1415. január 18. Borbála királyné megtiltja kecskeméti adószedőinek, hogy a városon áthaladó szegedi polgárokat, hozzátartozóikat és árucikkeiket adókkal vagy vámokkal terheljék, mivel Zsigmond király a szegedieket az ország egész területére nézve felmentette az adó- és vámfizetés kötelezettsége alól.³⁵

1422. június 5. Zsigmond király megparancsolja alattvalóinak, hogy a szegedi polgárok régóta élvezett, az ország egész területére kiterjedő adó- és vámmentességi kiváltságait tartsák tiszteletben.³⁶

1430. május 1. Zsigmond király Semptén kiadott oklevelében elrendeli, hogy alattvalói közül senki se merészelje megsérteni a szegedi polgárok korábban kapott adó- és vámmentességi kiváltságait.³⁷

1436. április 9. Zsigmond király megparancsolja alattvalóinak, hogy az országot kereskedés céljából járó szegedi polgárok és azok embereinek kereskedelmi és igazságszolgáltatási privilégiumait, melyek nagy részével már korábban is rendelkeztek, tartsák tiszteletben.³⁸

1436. április 20. Zsigmond király átírja a szegedi polgárok számára 1430. május 1-én Semptén kiadott kiváltságlevelét, s alattvalóinak erősen megparancsolja, hogy az új kettős pecsétjével megerősített oklevélben foglalt vám- és adómentességi kiváltságokat ne merészeljék megsérteni.³⁹

1436. április 20. Az oklevél szövege csaknem szó szerint megegyezik a szintén Zsigmond által 1409. április 14-én Budán kiadottéval, amelyben a király a szegedi polgárok kereskedelmi és igazságszolgáltatási privilégiumainak tiszteletben tartását rendelte el.⁴⁰

1436. április 24. Zsigmond király megerősíti a szegedi polgárok korábban élvezett vámmentességi kiváltságait, s megparancsolja alattvalóinak, hogy a szegedi polgárok említett kiváltságait tartsák tiszteletben.⁴¹

2. Mandátumok:

Ebbe a csoportba azokat az okleveleket soroltuk, amelyek birtokbaiktatással, valamilyen per kivizsgálásával, illetve az abban hozott ítélet végrehajtásával, vagy gazdasági ügyek intézésével kapcsolatban különféle szigorú intézkedéseket, parancsokat tartalmaznak. Mandátumokat az uralkodón kívül mások is adhattak ki /pl. a nádor, különféle birói fórumok/. Forrásértékük a privilégiumokhoz hasonlóan igen nagy, hiszen a gazdasági élet számos területéről közölnek fontos adatokat.

1397. november 1. Zsigmond király az erdélyi és lippai sókamarak ispánságát Verebi Péter volt erdélyi alvajdára bizza. Egyben új kamarak felállítását is elrendeli, s parancsba adja, hogy a szegedi kamarában száz só érjen 225 denárt.⁴²

1400. december 20. IX. Bonifác pápa elrendeli, hogy a szegedi Szent Demeter egyház rektora adjon elégtételt Szegedi Egyed Istvánnak, akit emberölés vétké miatt korábban kiközösítettek.⁴³

1403. augusztus 29. László király az aradi káptalanhoz intézett mandátumában megparancsolja, hogy a káptalan iktassa be Posa Györgyöt és Istvánt, valamint azok unokatestvéreit a szegedi királyi vár

és tartozékai birtokába.⁴⁴

1406. május 13. Maróti János macsói bán felszólítja a pécsi káptalant, hogy a kijelölt határnapon mutassa fel okiratait, mivel Gadáni Mihály és az említett káptalan között a Tolna megyei Farkaslyuk nevű birtok miatt per támadt. A perben a szegedi Zsigmond diák /Sigismundus literatus/ a pécsi káptalan érdekében lépett fel.⁴⁵

1424. május 10. Garai Miklós nádor felszólítja a csanádi káptalant, hogy indítsa vizsgálatot a Bátmonostori Töttös László fiainak Mátyusháza és Szentgyörgy nevű birtokai ellen elkövetett hatalmaskodás ügyében, amelyben Némái Kolos és Fedémesi Szobonya szegedi várnagyok is részt vettek.⁴⁶

1429. Zsigmond király megparancsolja, hogy Pálóczi György esztergomi érsek, Pálóczi Mátyás országbíró és Pálóczi Imre testvérek szolgálait és jobbágyait senki ne merészelje letartóztatni. Egyben elrendeli, ha bárkinek panasza lenne az említettek jobbágyaival és szolgálival szemben, azt földesuraik, mint illetékes bírójuk előtt érvényesítsék. Az oklevél egy példányát Szeged város is megkapta.⁴⁷

1432. Zsigmond király a nagyobb és kisebb denárok értékének és cserearányának meghatározása céljából országos tanácskozást hívott össze, amelyen

a városok /civitas/ képviselői között ott találjuk a szegedi birót és esküdt polgárokat is. Az uralkodó a tanácskozás után elrendeli, hogy az említett denarokat az új érték és cserearány szerint használják.⁴⁸

3. Adománylevelek:

A birtokforgalommal kapcsolatos oklevelek közül külön kategóriába kívánkoznak az adománylevelek. Forrásaink között többnyire a király által magánszemélyeknek tett birtokadományozásokra találhatunk példákat. A kedvezményezettek valamennyi esetben hűséges szolgálataik jutalmaként kaptak birtokokat. A birtokbaiktatásról /statutio/ többnyire egy másik, az adománylevélhez szorosan kapcsolódó mandátumokban rendelkeznek.⁴⁹ Forrásértékük szintén nagy, hiszen a legfőbb termelőeszköz, a föld tulajdonjogi változásairól adnak tájékoztatást.

1391. július 12. Zsigmond király Maróthi Jánosnak adományozza a magtalanul elhunyt Myhalowch János több egész birtokza mellett annak Martonos és Gyékénytő nevű, Szerém- és Csongrád megyei rész-birtokait azok tartozékaival együtt.⁵⁰

1403. augusztus 27. László király a szegedi királyi várat és annak valamennyi tartozékát Posa

István fia Györgynek és testvérének, Istvánnak, valamint azok unokatestvéreinek adományozza.⁵¹

1408. július 12. Zsigmond király új adománylevelében megerősíti Garai Miklós nádort és testvérét, Jánost tizenkét megyében lévő javaik és váraik birtokában. A birtokosok között a felsorolás megemlíti Dorozsmát, Bánfalvát, Gyékénytót és Szentmihályt is.⁵²

4. A birtokmozgással kapcsolatos oklevelek:

Ebbe a csoportba a király által magánszemélyeknek tett adományozásokat leszámítva a birtok-adásvételről, zálogbatételről, s a magán személyek általi birtokadományozásról szóló okleveleket soroltuk. Ezen források jelentőségét az adománylevelek-nél már említett tulajdonjogi változások tükrözésén túlmenően az adja, hogy az árutermelés és pénzgazdálkodás kibontakozásáról és elterjedéséről, valamint a társadalmi fejlődés irányáról szolgáltatnak értékes adatokat.

1302. Az aradi káptalan tanusítja, hogy Tirner Hench pankotai polgár az aradi Makra hegyen lévő szőlőjét 12 ezüst márkáért eladta András comes szegedi polgárnak.⁵³

1359. augusztus 3. Ilona asszony, Balaki Benedek özvegye az Alsóváros melletti Balak helységben lévő birtokát hatvanöt forintért eladja az alsóvárosi polgároknak.⁵⁴

1424. június 28. Maróthi János macsói bán Zsigmond király előtt testvéri szeretetből Csáki Miklós erdélyi vajdának adományozza a Csongrád megyei Martonos és Gyékénytő birtokokon fekvő összes birtokrészeket, melyeket korábban ő és fia, László birtokolt.⁵⁵

1431. október 2. Barlafi István a budai káptalan előtt ötszáz forintért elzálogosítja Zsigmond királynak, s rajta keresztül Szeged város polgárainak a Csanád megyei Belső- és Külsőszentivánon fekvő bizonyos birtokrészeit, valamint az ott lévő egyház kegyuri jogát.⁵⁶

5. Ítéletlevelek:

Az ebbe a kategóriába tartozó oklevelek közös jellemzőjeként azt emelhetjük ki, hogy peres ügyekben hozott döntéseket, ítéleteket tartalmazznak, s különböző társadalmi- és osztályellentétekre vetnek fényt.⁵⁷ Legtöbbjük valamilyen birtokperben, vagy hatalmaskodással kapcsolatban intézkedik. Ezért az ítéletlevelek nagy segítséget nyújtanak a települé-

sek birtokhatárainak rekonstruálásához. Forrásértéküket növeli az is, hogy bizonyos esetekben még a városi kiváltságok kikövetkeztetésére is lehetőséget biztosítanak.

1407. február 5. Ozorai Pipe arra kötelezi a szegedi bírót és esküdt polgárokat, hogy a vámfizetés alól mentesítő királyi oklevelet mutassák be a királyi kuriában.⁵⁸

1407. július 29. A csanádi káptalan hatalmaskodás elkövetése miatt bizonyos familiárisokat három egymást követő vásáron kikiáltással idéz meg. A vásárok egyikeként a szegedit említik.⁵⁹

1411. június 28. Zsigmond király jóváhagyja a Szeged város és a szőregi Chybak nemesek közti határvita kivizsgálása során megvont határokat.⁶⁰

1411. július 26. Zsigmond király jóváhagyja a Szeged város és Gyálai Mihály közti birtokper elrendezésére kiküldött Fábián mester által kijelölt határokat.⁶¹

1429. március 4. A szegedi bíró és esküdt polgárok felmentik Bátmonostori Töttös László özvegyét, aki a birtokán hatalmaskodás következtében kárt szenvedett polgártársaikat kártalanította.⁶²

1429. július 10. Zsigmond király felmenti Várdai Miklóst a szegedi sókamara ispánját, aki egyben

Csongrád megyei ispán is, mivel az a kamarába két év alatt befolyt só mennyiségéről és a kamara egyéb jövedelmeiről hűségesen elszámolt.⁶³

6. Relációk:

A birtokbaiktatás elvégzéséről, a határjárás megtörténtéről, a peres ügyben végzett vizsgálat eredményéről a parancslevélben megnevezett félnek jelentést kellett tennie.⁶⁴ Ezt a feladatot a XIII. század elejétől megfigyelhető gyakorlat szerint általában a hiteles helyek végezték el. Kiküldötteik a hatósági vagy királyi kiküldöttek mellett részt vettek a hatósági eljárásban. Az ügy lefolyásáról adott jelentésüket a hiteles hely oklevélbe foglalva, reláció formájában a mandátum-adó hatósághoz terjesztette elő.⁶⁵ A relációk tehát elsősorban az ügyek végkifejletéről tájékoztatnak, s éppen ez ad e forráscsoportnak különös jelentőséget. Forrásanyagunk relációi alapján tehetünk kísérletet Szeged piackörzetének meghatározására, a fontosabb kereskedelmi utvonalak feltérképezésére, a városi vezetés más városokkal tartott kapcsolatainak felderítésére. Fontos ez a forrástípus azért is, mert a mandátumok megsemmisülése esetén csak a jelentés tartalmazta rövid összefoglaló szolgálhat támpont-

ként az ügy felderítésében.

1295-1303. A váci káptalan jelenti, hogy Miklós csongrádi főesperes kivizsgálta az eltulajdonított Csecstó és más halastavak ügyét. A vizsgálat eredményeként az eltulajdonított javakat Márton szegedi comes visszaadta a budai egyháznak.⁶⁶

1330. A budai káptalan jelentést tesz az Ugh birtokon megtartott határjárásról, amelyen fogott bíróként Fark-i Tamás /Thomas de Farky/ is részt vett.⁶⁷

1330. augusztus 26. Az aradi káptalan jelenti, hogy Százháztól megidézte Drugeth János nádor elé Bernold fia Lőrincet.⁶⁸

1332. szeptember 5. A budai káptalan jelentést tesz Károly Róbertnek Gyál birtok határjárásáról, amelynek kapcsán megemlíti a Budáról Szegedre vezető nagy utat.⁶⁹

1347. június 28. A szekszárdi konvent jelenti Nagy Lajos királynak, hogy Péter mester bodrogi főispán hatalmaskodást követett el a bátmonostori hetivásárra igyekvő kereskedőkkel szemben. A bátmonostori vásárra vezető utak között említi az oklevél a szegedit is.⁷⁰

1355. október 29. A Bács megyei tisztikar jelentést tesz Nagy Lajos királynak egy, az alszegedi polgárok által elkövetett gyilkosságról.⁷¹

1422. július 21. Alszeged bírása és esküdtségei értesítik Szeremle város bíráját egy Szeremlebe költözött volt szegedi polgár, Mátyás Kovács magaviseletéről.⁷²

7. Szerződések:

A contractus két vagy több személy megállapodása elsősorban vagyoni természetű jogok és kötelezettségek létesítéséről, módosításáról, vagy megszüntetéséről. A megállapodásból tehát jogok és kötelezettségek származnak, amelyeket a felek egymással szemben érvényesíthetnek. Kurfürstök között egy uralkodók által kötött szerződésről tudósító oklevél szerepel.

1338. március 1. A Károly Róbert, valamint János cseh király, s annak fiai, Károly morva őrgróf és János karantán herceg között már régebb óta fennálló politikai szövetség megerősítése céljából a magyar uralkodó és a morva őrgróf házassági szerződést köt, melynek értelmében Károly Róbert fia, Lajos feleségül veszi Károly leányát, Margitot. A szer-

zódás kimondja, hogy a menyasszony által kelengyeként hozott tizezer márká viszonzása fejében a magyar uralkodó leköti a szegedi és becsei királyi várakat azok minden tartozékával együtt.⁷³

8. Magánlevelek:

A magánlevelek segítségével rekonstruálhatók a családi, baráti kapcsolatok, felderíthetők a különféle függőségi viszonyok. Gyakran megtörténik, hogy a jobbágyok levélben panaszkodnak uraiknak a terhek megváltozása, súlyosbodása miatt.⁷⁴ Forrásaink között egy ilyen jellegű található. E levél külön érdekessége, hogy a XIV. századból származik, s a földesuri és az állami kizsákmányolás ütközésére világít rá.

1327-1330. tájáról: A széplaki jobbágyok arra kérik uraikat, hogy fontolják meg, vajon kötelesek-e ők a szegedi vár szénájának beszállítását elvégezni. A szegedi alvárnagy ugyanis a szegedi felső vásáron három jobbágytársukat s villicusukat elfogta, mivel azok a vár szénáját nem akarták beszállítani, mert arra uraiktól parancsot nem kaptak.⁷⁵

9. A pápai adminisztrációval kapcsolatos
írott emlékek:

Ezek a források az egyházzervezeti kérdések mellett a hívők pápához intézett kérelmeiről is tájékoztatnak. Adataikkal kiegészítik, teljesebbé teszik az egyházi életéről megrajzolható képet. A szupplikációkat a bennük található névanyag miatt érdemes kiemelten kezelni, hiszen a lakosság etnikai összetételének megállapításánál döntően a névanyagra támaszkodhatunk.

1347. Baniohannes főesperes csanádi kanonoki kinevezésre ajánlja Szegedi Mártont.⁷⁶

1363. A szegedi főesperességet és egyházi javadalmakat Ray Mihályra hagyták.⁷⁷

1423. április 16. Kerolti Albert, Csanád egyházmegyei presbiter pápai jóváhagyásra terjeszti elő kérvényét, amelyben Szegedi András László halála után a Csanád egyházmegyei kanonokságról és egyházi javadalmakról gondoskodott.⁷⁸

A szupplikációk szerint a szegedi polgárok közül

1423. június 8-án: Szegedi Urbán fia: Miklós
és felesége,⁷⁹

1423. június 9-én: Szegedi Jakab Tamás laikus

és felesége, Klára,⁸⁰

Szegedi Jakab özvegye, Katherina,⁸¹

Szegedi Tamás özvegye, Margit és⁸²

Szegedi Misernek mondott István és felesége, Helén⁸³ teljes

bűnbocsánatot nyer a pápától.

10. Összeírások:

A gazdasági-társadalmi viszonyokat tükröző összeírásokat többnyire adózási célból készítették, s így ezek az állami, egyházi, valamint földesuri adók kivetéséről és behajtásáról adnak képet. Az egyházi adózás vonatkozásában az egyik legértékesebb középkori forrásnak az 1332-37 között készült pápai tizedjegyzék számít. Az anyagát egyházmegyék, s azon belül főesperesi kerületek szerint csoportosító lajstrom bizonyos hiányoktól eltekintve az egész országra kiterjedően felsorolja a plébániával rendelkező helységeket, s feltünteti azt az összeget is, amelyet a papság 1332-1337 között jövedelme tizede egyaránt a pápának fizetett.⁸⁴ Ide vágó adataink a szóregi⁸⁵,

valamint a szegedi Szent György és Szent Demeter egyházakra⁸⁶ vonatkoznak.

A felsővárosi Szent György plébánia templom papjai pápai tized gyanánt a következő összegeket fizetik:

- 1332: ismeretlen összeget,
- 1333: 2 márkát és 1 unciát,
- 1334: 2 márkát és 2 pondust,
- 1335: 1 fertó hiján 2 márkát,
- 1336: 3,5 márkát sulyban és 3 fertót,
- 1337: 3,5 márkát sulyban és 3 fertót,
- 1338 után: az előző pótlására 3 fertót.

A Szent Demeter templom papjai az alábbi összegeket fizetik:

- 1332: 5 garas hiján 2 márkát sulyban,
- 1333: 2 márkát és 1 fertót,
- 1334: 1 pondus hiján 1,5 márkát,
- 1335: 1,5 márkát,
- 1336: 3,5 márkát és 3 fertót budai suly sze-
- 1337: rint
- 1338 után: az előző pótlására 3 fertót.
- 1333: Szóreg papja, Ágoston 1 garast fizet.

További adataink a szegedi kamarában vert pénzzel kapcsolatosak.

1332-37: Forrásaink tanúsága szerint a kalocsai érseknek szegedi pénzben fizettek tizedet. Így az említett évek között 7 pondus híján 3 márkát kis szegedi pénzben, továbbá 2 márkát és egy negyedet szegedi pénzben.⁸⁷

1338-42: Domonkos szávaszentdemeteri prépost az általa összegyűjtött pénzből 7 márkát fizetett szegedi pénzben.⁸⁸

Más jellegű az az 1437-ből származó összeírás, amely a Zsigmond halálakor királyi birtokként számon tartott várak, birtokok és tisztségek felsorolását adja.

1437. A szegedi várat Solymossal, Világosvárral és Zsidóvárral együtt pro honore Országh Jánosra és Káthai Lászlóra bizzák.⁸⁹

A városban élt ferences renddel kapcsolatban két összeírás maradt ránk.

1316. Az összeírás a ferenceseknek a fehérvári őrséghez tartozó, szegedi rendházáról tesz említést.⁹⁰

1329. Az összeírás a ferences barátok Magyarországon megtartott közgyűléseinek időpontjait közli. A felsorolt három szegedi vonatkozású adat közül egy, az 1329-es az általunk vizsgált periódusba esik.⁹¹

Ebből a korszakból az állami és földesuri adózásról nem maradtak ránk szegedi vonatkozású lajstromok.

11. A k t a

Bár az akta elsősorban ujkori forrástípus, mégis ide soroljuk a domonkosok 1318-as lyoni nagykáptalanjának intézkedéseit megörökítő forrást, amely címében is az akta megjelölést használja.

1318. A domonkosok Lyonban megtartott nagykáptalanja engedélyezi a magyar rendtartománynak, hogy Szegeden konventet létesítsen.⁹²

c./ Jogszabályok:

Középkori forrásaink harmadik nagy csoportját a jogszabályok alkotják. A spontán forrásnak minősülő, az érintettek jogait és kötelezettségeit köte-

lező erővel meghatározó jogszabályok forrásértéke szintén nagy. Figyelembe kell vennünk azonban, hogy a bennük lefektetettek nem minden esetben valósultak meg teljes mértékben. Kutatóink között egy ugynevezett territoriális jogszabály és egy decretum szerepel.

XIV. század eleje: A váradi káptalan legrégebbi statutumai szerint a Szegeden behajtott adónak egyharmada a káptalant illeti, míg az adó kétharmad része a püspöknek van kijelölve.⁹³

1405. Zsigmond király miután meghallgatta a joghatósága alá tartozó városok, mezővárosok és szabad községek követeit, főpapjainak és báróinak tanácsára törvényt hozott, melyben szabályozza a városok és a polgárok jogait. Az ugynevezett decretum minus egy példányát Szeged is megkapta.⁹⁴

Végül azokat az okleveleket kell áttekintenünk, amelyek a várostörténet szempontjából kevésbé fontos információkat tartalmaznak. Így azokat, amelyek csak szegedi egyházi vagy világi tisztségviselőket említnek, vagy amelyekben a város csupán a keltezés helyeként bukkan fel.

Az 1301-1356. közötti periódusból származó oklevelek zárórészeinek méltóság- és tanunévsoraiban tizenkét esetben találkozunk a szegedi főesperessel.⁹⁵ Neveiket a függelékben közöljük.

Hét, csak szegedi világi tisztségviselő nevének megőrzése miatt számontartott oklevelünkben a szegedi várnagyok szerepelnek.⁹⁶ További két diploma egy peres ügyben fellépő szolgabiróról /Fork-i Tamás/ és egy birtokbaiktatás céljából kiküldött királyi emberről /Dorozsma-i Bernold fia: Lőrinc/ tesz említést.⁹⁷

Huszonkilenc olyan oklevél maradt ránk, amelyekben Szeged csupán a keltezés helyeként tűnik fel. Az Anjou-korból tizenegy ilyen diplomát tartunk számon. Ebből nyolcat Károly Róbert⁹⁸, egyet-egyet pedig az erdélyi vajda udvarbirája⁹⁹, Kán László¹⁰⁰ és Nagy Lajos¹⁰¹ adott ki. A Zsigmond-korból fennmaradt tizennyolc ilyen jellegű oklevélből tizenhatot maga az uralkodó adott ki¹⁰², kettőt pedig Ozorai Pipo, aki többek között Csongrád megyei ispán is volt.¹⁰³

A Zsigmond által kiadott tizenhat diplomából kettő bizonyos értelemben kivételnek számít. Ezeket ugyanis Budán állították ki, s csak annyi bennük a szegedi vonatkozás, hogy az oklevelekben említett panaszokról az uralkodó szegedi tartózkodása során értesült. Mivel ezek más, a várostörténet szempontjából fontos adatot nem tartalmaznak, ebbe a csoportba soroljuk őket.

További hat oklevél a Szegeden vagy a város közelében 1348 és 1407 között megtartott kongregációkról ad hírt.¹⁰⁴

J e g y z e t e k

- ¹ Solymosi László: A helytörténet fontosabb középkori forrásainak kutatása és hasznosítása. Történelmi Szemle, 1972. 1-2. sz. 122.
- ² A várossal szomszédos egykori községeket, Algyót, Kiskundorozsmát, Szőreget és Tápét 1973-ban közigazgatásilag Szegedhez csatolták. Lásd: A Magyar Népköztársaság helységnévtára 1973. Bp. 1973. /a továbbiakban: A Magyar Népköztársaság helységnévtára/ 99o.
- ³ Szentmihálytelek Szeged város III. kerülete központi belterületének részét képezi. A Magyar Népköztársaság helységnévtára 1001.
- ⁴ Park: ma a Tisza jobb partján Algyó pusztájaként tűnik fel. Lásd: Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Bp. 1963. /a továbbiakban: Györffy: Történeti földrajz/ 895.

Százház: nevét egy Szőreg határában fekvő pusztá őrizte meg. Györffy: Történeti földrajz 87o. Szabó József, Szőreg földrajzi neveinek összegyűjtője Százegyháza néven tesz említést róla. Szőreg és népe. Szerk: Hegyi András. Szeged 1977. /a továbbiakban: Szőreg/ 38-39.

- 5 Varga Ferenc: Szeged város története. I. A legrégibb időktől a török foglalásig. Szeged 1877.
- 6 Reizner János: Szeged története I-IV. Szeged 1899-1900.
- 7 Közülük több már korábban különböző okmánytárakban napvilágot látott, de bizonyos hiányosságok és olvasati problémák indokoltá tették újabb kiadásukat.
- 8 Oltvai Ferenc: Szeged múltja írott emlékekben 1222-1945. Szeged 1968. 8.
- 9 Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest 1890. I. /a továbbiakban: Csánki I./
- 10 Inczeff Géza: Szeged környékének földrajzi nevei. Budapest 1960. Nyelvtudományi Értekezések 22.sz.
- 11 A diplomatáriumok átnézésével kapcsolatban két megjegyzést teszünk.
Néha egészen váratlan helyeken bukkantunk szegedi vonatkozású adatokra. Hogy csak egyet említsünk, így találtunk szegedi utalást az Eperjes szabad királyi város okmánytára c. kiadványban.

Vitathatónak tartjuk azt, az újabb kiadásu okmánytárak helynévmutatóinak összeállításánál követett elvet, miszerint a hazai keltezési helyeket nem minden esetben tüntetik fel. Így készült a Zsigmondkori Oklevéltár mutatója is, amelyben a hazai keltezési helyek csak akkor szerepelnek, "ha azokból más adat nincs" /Zs.I. 695./.

- 12 VMO I. 1. 415., VMO I.1. 174., Bunyitai 57.,
Dl. 94028., Dl. 45765.
- 13 Zs.I. 3334.sz., Zs.I. 3674.sz., Zs.I.3678.sz.,
Zs.I. 3682.sz., Zala II. 271-272., Iványi: Eperjes 47., HO. II. 158-159., Zs.I. 3696.sz., CD.X.8.
371-372., Zs.I. 3699.sz., Zs.I. 3706.sz.
- 14 Reizner IV. 33-35., Reizner IV. 36-36., Reizner IV.
36-37., Reizner IV. 39-40., Reizner IV. 40-41.,
Reizner IV. 42-43., ZW. IV. 597-598., ZW. IV. 598-
600., Blagay 321-324., Székely okl. 65-66.
- 15 Lukcsics I. 608.sz., Lukcsics I. 609.sz., Lukcsics
I. 610.sz., Lukcsics I. 611.sz., Lukcsics I. 612.sz.
- 16 A.I. 385., Dl. 29663., Dl. 45765., Dl. 96062.,
Varga I. 204.

- 17 A.II. 620-622., A.II. 623-624., Cod. dipl. regni Croatiae 22., Cod. dipl. regni Croatiae 35.,
- 18 A.V. 164-166., DE.II. 303., Károlyi I. 175-176.,
CD.IX.1. 625-630.
- 19 Solymosi: i.m. 125-136.
- 20 Reizner: i.m. I. 17.
- 21 SRH II. 48.
- 22 Szamota: Régi utazások 91-92.
- 23 Guoth Kálmán: Az okleveles bizonyítás kifejlődése Magyarországon. Bp. 1936. 15.
- 24 Szentpétery Imre: Magyar Oklevéltan. Bp. 1930. 2.
- 25 Szentpétery: i.m. 125.
- 26 Kumorevitz L. Bernát: A középkori magyar "magánjogi" írásbeliség első korszaka /XI-XII.század/. Századok, 1963. 1.sz. 26-27.
- 27 Solymosi: i.m. 126.

- 28 Szentpétery: i.m. 26-27.
- 29 Solymosi: i.m. 126.
- 30 Gyárfás III. 508-509.
- 31 Reizner IV. 31-32.
- 32 Reizner IV. 4-5.
- 33 Zs. II. 1. 3972.sz.
- 34 Reizner IV. 18-19.
- 35 Reizner IV. 25-27.
- 36 Reizner IV. 27-28.
- 37 Reizner IV. 30-31.
- 38 Reizner IV. 33-35.
- 39 Reizner IV. 36-38.
- 40 Reizner IV. 35-36.
- 41 Reizner IV. 38-40.
- 42 Wenzel Gusztáv: Magyarország bányászatának kritikai története. Bp. 1880. 436-439.
- 43 VMO I. 4. 300.

- 44 Dl. 92223.
- 45 Z.V. 437-439.
- 46 Z. VIII. 173-174.
- 47 Reizner IV. 29. Az oklevelet, bár az közvetlen szegedi vonatkozásu adatot nem tartalmaz, a város Titkos Levéltárában őrizték.
- 48 Decreta regni Hungariae 255-257.
- 49 Solymosi: i.m. 128-129.
- 50 Dl. 7711.
- 51 Dl. 92222.
- 52 CD. X. 4. 660-679.
- 53 Dl. 91152.
- 54 Reizner IV. 4.
- 55 Dl. 11529.
- 56 Reizner IV. 32-33.
- 57 Solymosi: i.m. 130-131.
- 58 Dl. 92280.
- 59 Dl. 9338.

- 60 Reizner IV. 19-22.
- 61 Reizner IV. 22-24.
- 62 Reizner IV. 30.
- 63 Z. VIII. 387-388.
- 64 Solymosi: i.m. 130.
- 65 Szentpétery: i.m. 127.
- 66 DL. 45765.
- 67 DL. 69666.
- 68 Z. I. 365-366.
- 69 A. II. 620-622.
- 70 Z. II. 263-264.
- 71 A. VI. 383-385.
- 72 Reizner IV. 28.
- 73 Cod. dipl. Mor. VII. 135-137.
- 74 Solymosi: i.m. 132.
- 75 DL. 94028.
- 76 Regesta supplicationum I. 170.
- 77 VMO I. 1. 511.

- 78 Lukesics I. 571. sz.
- 79 Lukesics I. 608. sz.
- 80 Lukesics I. 609.sz.
- 81 Lukesics I. 610.sz.
- 82 Lukesics I. 611.sz.
- 83 Lukesics I. 612.sz.
- 84 Solymosi: i.m. 127.
- 85 VMO I. 1. 147.
- 86 VMO I. 1. 181., 416.
- 87 VMO I. 1. 174.
- 88 VMO I. 1. 415.
- 89 Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban /1387-1437/ Bp. 1977. 197.
- 90 Anal. Franc. IV. 555.
- 91 Történelmi Tár 1895. 754. Az összeírást Borovszky Samu közli.
- 92 Reichert II. 110.
- 93 Bunyitai 57.

- 94 Reizner IV. 5-15. Az ugynevezett decretum minus Szegednek adott példánya. az idők során megsemmisült. Az eredeti példány 1464. április 3-án még a város birtokában volt. Ezt bizonyítja, hogy Mátyás király ekkor írta át a szegedi bíró és esküdt polgárok kérésére a Zsigmond által a város részére kiállított 1405. évi első decretumot. Reizner közlése ezen, a város titkos levéltárában fennmaradt átíraton alapszik.
- 95 A szegedi főesperesről nincsenek adataink, 1356 után.
Bl. 91147., Theiner I. 404., A. I. 69., A. I. 144., Z. I. 190., A. II. 108., A. II. 212.,
Cod.dipl.regni Croatiae X. 22., A. II. 623.,
Cod.dipl.regni Croatiae X. 35., A. V. 166., Cod. dipl. regni Croatiae XII. 363.
- 96 Győri Füz. 366., Károlyi I. 175., DE. II. 303.,
A. VII. 231., A. VII. 535., Zs. I. 3334.sz.,
Zs. II. 2. 5915.sz.
- 97 A. II. 327-328., A. IV. 2-3.

- 98 A. I. 334., Varga I. 204., Dl. 29663., A. I.
385., Dl. 45765., Dl. 96062., MES II. 734.,
Z. I. 168.
- 99 Z. I. 122.
- 100 ZW. I. 296.
- 101 Cod.dipl. regni Croatiae XVI. 261.
- 102 Zs. I. 3674.sz., Zs. I. 3678.sz., Zs. I. 3682.sz.,
Zala II. 272., Iványi: Eperjes 47., HO. II. 159.,
Zs. I. 3693.sz., CD. X. 8. 372., Zs. I. 3699.sz.,
Zs. I. 3706.sz., ZW. IV. 598., ZW. IV. 600.,
Blagay 324., Székely okl. 66., Reizner IV. 40-
41., Reizner IV. 42-43.
- 103 Történelmi Tár 1884. 618.
- 104 CD. IX. 1. 625., A. VII. 173., Zs. I. 1913.sz.,
Zs. I. 6001.sz., Zs. II. 2. 5272.sz., Zs. II. 2.
5283.sz., Z. VI. 491.

II. FEJEZET

Assonfolua alio nomine Felszeged

Még a Szeged történetét kevésbé ismerők előtt is köztudott az a tény, hogy a város a középkor során hosszú ideig nem alkotott szerves, összefüggő egészet, hanem több önálló, viszonylag jól körülhatárolható, autonómiával rendelkező településből állt.¹ Ezek a XIV--XV. századi oklevelekben Alsó-Szeged,² Alszeged;³ Felső-vásár,⁴ Felső-Sziget,⁵ Felszeged;⁶ valamint a pusztán Szeged⁷ néven szerepeltek. Emléüket mai szegedi városrészek, Alsó- és Felsőváros nevei őrzik. Nem könnyű megválaszolni azt az elmondottakból önkéntelenül felvetődő kérdést, hogy Szeged jogi és közigazgatási egységesülése mikor történhetett. Ehelyütt ezt nem is tekintjük feladatunknak, s csak arra utalunk, hogy a kutatók eddigi vélekedése szerint ez minden bizonnyal a XV. század második felében következhetett be.⁸ Még izgalmasabb, s még bonyolultabb az említett települések kialakulásának problémája. Jelen munkánkban ezek egyikének, Felszeged létrejöttének körülményeit próbáljuk megvilágítani egy, a várostörténet szempontjából eddig

még nem hasznosított oklevél segítségével.

Felszeged névvel a XIV. század elején találkozunk először az írott forrásanyagban. Egy 1327-1330 között keletkezett oklevél tesz említést a szegedi felső vásárról /in superiori foro de Zeged/⁹, ahol István alvárnagy négy jobbágyot fogott el. E vásárral bíró településnek minden bizonnyal jóval korábban kellett kialakulnia, bár ezt a kutatók mindeddig konkrét bizonyítékokkal nem tudták igazolni. 1327-1330-at követően Felszeged egy évszázad múlva bukkan fel ismét írott emlékeinkben.¹⁰ A most tárgyalandó oklevél segítségével nemcsak az 1330-1431 közötti időszak eseményeit követhetjük nyomon, hanem fontos információkat szerezhethünk az 1330 előtti évekre nézve is.

Zsigmond király 1405. június 14-én kelt oklevelében Asszonyfalva más néven Felszeged /Assonfolua alio nomine Felzeged/ polgárait, hospeseit, és lakóit, továbbá áruikat és más javaikat az ország egész területén, akár szárazon, akár vizen szállítják azokat, mentesíti a bárki számára szóló bármilyen adó fizetésétől. Egyszersmind megtiltja a királyi és más vámszedőknek, hogy utjukban háborgassák őket.¹¹

Mellőzve az oklevélben fellelhető lényeges, a gazdasági és társadalmi életéről tájékoztató adatok elemzését, most a szempontunkból fontosabb Azzonfolus alio nomine Felzeged elnevezés értelmezését kíséreljük meg. Ehhez azonban névtani vizsgálódások szükségesek. A középkori diplomákban nagyon sok példát találhatunk a települések ilyenfajta, úgynevezett alternatív elnevezésére. Helyneveink szinte valamennyi típusában előfordulnak, s keletkezésük idejét tekintve is rendkívül változatos képet mutatnak.¹² Nem bocsátkozván az efféle alternatív helynévi megnevezések keletkezésének okaival kapcsolatos kérdések tárgyalásába, megállapíthatjuk, hogy a helyneveket leggyakrabban az aliter, alias adverbiumokkal, a seu kötőszóval, valamint az alio nomine és alio vocabulo szókapcsolatokkal kötötték össze, s településtörténeti szempontból három jellegzetes fejlődési irányt mutatnak az ilyen névvel ellátott települések.

Az első esetben ugyanazon település nevének megváltozásáról beszélhetünk. A helység korábbi neve mellett feltűnik egy másik elnevezés, s a két név egy ideig vagylagosan szerepel együtt, míg végül a korábbi eltűnik, az utóbbi pedig kizárólagossá válik. Példaként megemlíthető, hogy a mai Győr-Sopron me-

gyében lévő Kisfalud 1237-ben tűnik fel a forrásokban Kázmér néven /terra que Cazmer appellatur/¹³ Alternatív neveként 1358-ban bukkan fel Kisfalud: Kazmer alio nomine Kisfalud.¹⁴ Ugy látszik, a falu kizárólagos nevévé a később felvett Kisfalud vált. 1363-tól már csak ezen a néven szerepel, s napjainkban is így ismert.¹⁵

A második esetben két különálló településről van szó, amelyek az idők múltán összeolvadnak. Gyakori jelenség, hogy az összeolvadás az egyik helység elnéptelenedése során következik be. A fejlődőkésebb falu bekebelezi a másik, pusztulóban lévő. A két helységet jelölő két, egymástól független elnevezés az első fázisban egymással alternatív viszonyba kerül, majd a második fázisban az egyik elnevezés elenyészik, a másik pedig kizárólagossá válik. Ilyen helyzettel találkozunk a Békés megyei Mágor és Csolt esetében.¹⁶ Mágor már 1364-ben szerepel az írott forrásanyagban /Magur/.¹⁷ Ekkor még Csolt is önálló faluként élt a megyében /villa Cholth/.¹⁸ Csolt azonban az ottlakó jobbágyok elvándorlása következtében pusztulásnak indult. Mágor bekebelezte az elenyészőben lévő Csoltot, amit egy 1479-ből származó oklevél Magor alio nomine Cholth¹⁹ elnevezése bizonyít. A település Mágor néven élt tovább,

de a török uralom alatt elpusztult.²⁰ Nyelvi nyoma azonban napjainkig fennmaradt a Mágori domb elnevezésben.

A harmadik fejlődési lehetőséget a következőképpen választhatjuk. Egy nagyobb, meghatározott névvel bíró területen kialakul egy önálló, kisebb település. Ennek az utóbb létrejött kisebb településnek azonban hosszabb ideig bizonytalan az elnevezése. Megjelölésére használják a saját nevét, de ugyanakkor a nagyobb terület elnevezését is. Ezt követően az alternatív név eltűnik, s mindkét település önálló néven szerepel a továbbiakban. Ezt láthatjuk a Zala megyei Apáti -- a mai Kisapáti -- és Hegymagas esetében.²¹ Az oklevelek 1222-ben említik először a Hegymagason létrejött Apáti falut /villa Apaty in Higmogos/.²² Apáti elnevezése azonban hosszú ideig bizonytalan, s még 1413-ban is találkozunk vagylagos névvel: Hegmagas alio nomine Apaty.²³ Az újkorban pedig azt látjuk, hogy mind Hegymagas, mind Apáti önálló településként szerepel.

Annak megállapításához, hogy az Azzonfolua alio nomine Felzeged nevű település az említettek közül melyik uton fejlődött, szükségünk van az alternatív elnevezés mindkét tagjának tüzetesebb vizsgálatára.

Először az Asszonyfalva helynévre térjünk rá! A nyelvészet szerint asszony szavunk alán eredetű, s a VIII. század körül kerülhetett át nyelvünkbe. Jelentése 'urnő, fejedelemasszony'.²⁴ Érdemes összegyűjteni az oklevelekben előforduló, Asszony- előtagot tartalmazó helyneveket, s megnézni, miként tükrözik azok a nyelvészet fenti állítását. Az adatok sorából kihagytuk a Szűz Máriára utaló, Boldogasszony- taggal képzett helyneveket, továbbá a csak ujkori /XIX. századi/ helynévtárakból ismert - ráadásul ott nem lokalizált - Asszony- taggal képzett földrajzi neveket. Nem törekedtünk a helynevek első előfordulásának következetes feltüntetésére. Adattárunk első részében azokat a megnevezéseket hozzuk, a megyék ábécéjének sorrendjében, amelyeknek latin nyelvű értelmezését nem ismerjük.

1. Arad megye	1238: Assunluka ²⁵
2. Baranya megye	1470: Azzonfalwa ²⁶
3. Bereg megye	1338: Asszonytelke ²⁷
4. Bodrog megye	1307: Azunfalua ²⁸
5. Fehér megye /Erdély/	1177: Ascennepe ²⁹
6. Kolozs megye	1467: Azzonfalwa ³⁰
7. Krassómegye	1389: Azonlaka ³¹
8. Kunság	1462: Azzonzallasa ³²

9. Moson megye	1480: Azzonfalwa ³³
10. Szászföld /Meggyes szék/	1305: Assonfalva ³⁴
11. Torda megye	1465: Assonfalwa ³⁵
12. Valkó megye	1337: Azonfolua ³⁶
13. Valkó megye	1389: Azzonfalwa ³⁷
14. Valkó megye	1401: Azzonfalwa ³⁸
15. Vas megye	1286: Oschun ³⁹
16. Vas megye	1346: Azzunfalva ⁴⁰
17. Vas megye	1406 körül: Castrum Azzonfolua ⁴¹
18. Veszprém megye	1448: Azzonfalwa ⁴²

Adattárunk második részében az olyan Asszony-
helyneveket adjuk közre, amelyeknek latin illetve
német nyelvű értelmezésével is rendelkezünk.

1. Bihar megye	1203: de foro Regine ⁴³ 1268: Ahzunwasara ⁴⁴
2. Bodrog megye	1198: pr. domc /Praedium Dominae/ ⁴⁵ 1440: Azzonfalwa ⁴⁶
3. Hont megye	1240: Forum Regine ⁴⁷ 1500: Fraumark ⁴⁸
4. Győr megye	1235: terra populorum Regine ⁴⁹

1237-1240: villa Ohsun⁵⁰

5. Szatmár megye

1329: civitas de rivulo
Dominarum⁵¹

1391: cives de Asszony-
pataka⁵²

A településtörténeti vizsgálódások tehát megerősítik a nyelvészetnek azt az - egyébként szintén jobbára helynévi példaanyagra épülő - állítását, hogy asszony szavunk jelentése 'urnő, fejedelemszszony', s valószínűsítik, hogy Asszony- helyneveink eredetileg királynői /urnői/ tulajdonu birtokokat jelöltek. Ezek ismeretében feltételezhetjük, hogy az 1405. évi oklevélben szereplő Asszonyfalva is királynői birtok volt valaha. Más adat is bizonyítja, hogy a középkori Szeged területének egy részét egykor a királynék birtokolták. Ránk maradt ugyanis III. Béla 1193-ban kelt megerősítő levele, amelyben a király felsorolja azokat a birtokokat, amelyeket anyja, Eufrozina királyné a székesfehérvári Szent István johannita egyháznak adományozott.⁵³ A kutatók többsége egyetért abban, hogy az oklevél Scequed⁵⁴ elnevezésű helysége a mai Szegeddel azonos, így Györffy György⁵⁵, s az ő nyomán Bálint Sándor,⁵⁶ aki feltételezi, hogy a középkori Szeged

kereskedelmi életében a johanniták nagy szerepet játszottak.⁵⁷ A nyelvész Mikos József azonban, aki az 1193. évi oklevélben felsorolt birtokok azonosítását végezte el, nem foglalt határozottan állást a Szegeddel való megfelelés kérdésében. Felveti a Scequed név Széked olvasatának lehetőségét is.⁵⁸ Érszegi Géza pedig, aki Tolna megye történetének olvasókönyvében nemrég közölte a szóban forgó oklevél bizonyos részeit magyar fordításban, már egyértelműen a Scequed--Széked variációt tartja elfogadhatónak.⁵⁹ Magunk a következőképpen látjuk ezt a kérdést. Igaz ugyan, hogy Szeged neve csak ebben az egyetlen esetben bukkan fel a Scequed alakban, de az egyediségre magyarázatot adhat az a körülmény, hogy az oklevél szövege igen feltűnő és következetes francia hatásra valló sajátosságokat mutat.⁶⁰ Az sc betűkapcsolatnak sz hanggal való megfelelése vitathatatlannak látszik⁶¹ akár a Szeged, akár a Széked olvasatot vesszük. A qu betűkapcsolat g hanggal való olvasata megerősítést nyerhet ugyanezen 1193. évi oklevél Sequest alakjában, amely bizonyosan a Somogy megyei Segesdet jelöli.⁶² Ugyancsak megerősíti Scequed-nek a mai Szegeddel való azonosítását az a körülmény, hogy az 1193. évi oklevél viz mellé helyezi Scequed-et, mivel révről tesz említést /cum

eodem portu/.⁶³ A középkori Magyarországon két Szeged nevű települést tudunk biztosan lokalizálni.⁶⁴ Az egyik Csongrád megyében feküdt /a mai Szeged/, a másik pedig Borsod megyében /a mai Sajószöged/. Az utóbbi Árpád-kori létéről mindössze egy 1327-ben kelt oklevél áll rendelkezésünkre.⁶⁵ Azonban sem ez, sem más jel nem mutat Sajószöged egykori királynéi birtok létére, illetve a johanniták itteni megtelepedésére. A fentiek alapján magunk úgy véljük, hogy az 1193. évi oklevélben szereplő Scequed a Csongrád megyei Szegeddel azonos. Az egykori királynéi, majd johannita birtok további történetét egy 1355-ből származó diploma segítségével követhetjük nyomon. Maga az oklevél már régóta ismert a kutatók előtt, de úgy gondoljuk, néhány vonatkozásban nem pontosan értelmezték azt. A Bács megyei tiszttakar jelentéséből megtudjuk, hogy egy nemes, Szucsági Dénes fia: István, valamint az alszegedi /hospites de inferiori Zegedino/ és az asszonyfalvi polgárok /cives de Assunfolva/ között valami miatt per támadt. Szucsági István az említett polgárokat Tharaniai Gergely homo regius és a bácsi képtalan tanuságtevőjének jelenlétében megakarta idézni maga ellen. Az alszegedi és asszonyfalvi polgárok azonban a kiküldött királyi és kápta-

lani embert, valamint Szucsági István melléjük rendelt Gergely nevű szolgáját "Ürdögi lélektől vezetve megölték".⁶⁶ Reizner János az oklevélben szereplő Asszonyfalvát az Asszonyszállása nevű, Szeged közelében fekvő kun pusztával azonosította.⁶⁷

Ezt tévesnek tartjuk, mert a diploma kifejezetten asszonyfalvi polgárokat /cives/ említ. Ez esetben Asszonyfalvának jelentékeny településnek kellett lennie, hiszen a cives szóhasználat csak így indokolt. Véleményünk szerint ez az adat a későbbi Felszegedre vonatkozik, hiszen az 1405. évi oklevélből tudjuk, hogy Asszonyfalvát más néven Felszegednek nevezték.⁶⁸ Asszonyfalva--Felszeged pedig jelentős hely lehetett, hiszen a XIV. század elején már vásárát is említik.⁶⁹ Ez az értelmezés megnyugtató magyarázatot szolgáltat arra nézve, hogy az 1355. évi oklevélben az asszonyfalvi polgárok éppen az alszegedi polgárokkal szerepeltek együtt.

A következőkben a vizsgálat alá vont Azzonfolua alio nomine Felzeged kifejezés második helynévi tagjával, a Felszeged elnevezéssel foglalkozunk. Nem Szeged névének eredetét kutatjuk, hiszen ezt a kérdést már számosan tanulmányozták,⁷⁰ hanem a Fel- megkülönböztető jelző használatának problematikáját próbáljuk meg tisztázni. Mivel e vonatkozásban az

írott forrásoktól nem várhatunk sok segítséget, az analógia módszeréhez kell folyamodnunk. Nagyobb városaink közül egyedül Kassa látszik alkalmasnak ilyen összevetésre, ugyanis a XIII--XIV. századi források gyakran tesznek említést Felkassáról is. Nézzük meg, hogy az elnevezésben jelentkező azonosság fennáll-e a két település -- tudniillik Felszeged és Felkassa -- fejlődésében is !

Az írott források 1261-ben említik először Felkassát. V. István ifjabb király ekkor adományozta ezt a Kassa város északi részén elterülő földet Samphleben és Obl kassai hospeseknek.⁷¹ Ezt a mezőgazdasági termelésre kiválóan alkalmas földterületet⁷² egészen az említetteknek történt eladományozásig nemesek birtokolták, akik Felkassáért cserebirtokot kaptak a királytól.⁷³ V. István Felkassával kapcsolatos célja egy hospes-település létrehozása lehetett. Ezt bizonyítják azok a kiváltságok, amelyekben a király részesítette az adományozás révén földbirtokossá vált hospeseket, s azok örököseit, akik a privilégiumok szerint census fejében évente csupán fél fertó jó aranyat tartoztak fizetni, s mentesek voltak a katonaállítás kötelezettsége alól. A király a várispán joghatósága alól is kivette őket, s megengedte, hogy szükség esetén pa-

naszaikkal a maguk által választott bíró elé járul-
hassanak.⁷⁴ Az oklevél részletesen leírja Felkassa
határait is, amely földnek Samphleben és Obl részére
történt eladományozását IV. László király is megerő-
sítette.⁷⁵ Felkassán mégsem jött létre hospes-tele-
pülés. 1292-ben még mindig terra néven szerepelt, s
az ez évből való oklevél azt is elmondja, hogy a
kassai plébános hívei művelték Lebenye és Gerbec
mellett Felkassa földjét is.⁷⁶ Egy 1364-ből szárna-
zó okiratból azt is megtudjuk, hogy sem Samphleben,
sem Obl nem költözött ki Felkassára, hanem továbbra
is Kassa városában élt.⁷⁷ Felkassát az említett hos-
pesek utódai és Kassa polgárai 1347-től közösen bir-
tokolták, s elsősorban mezőgazdasági termelés cél-
jaira hasznosították.⁷⁸ Az 1364-es oklevél szerint
szőlőket telepítettek ide, s nem kis szerepe lehe-
tett az itt található erdőknek sem. Ugyancsak ebből
az 1364-ben kelt oklevélből szerzünk tudomást arról,
hogy Felkassa birtoklása miatt hosszas pereskedés
folyt a kassai polgárok és Bodislaus mester kö-
zött,⁷⁹ aki valószínűleg I. Lajostól kapta meg a
Kassáról a Szepességbe vezető utat ellenőrző szaka-
lyai várat.⁸⁰ Bodislaus mester úgy értelmezte, hogy
a szakalyai erősség megszerzésével jogot formál-
hat a vár alatt fekvő Felkassára. Ezt bizonyítja,

hogy a Felkassán lévő erdőket irtatni kezdte, s job-
bágyok letelepítésével falut alapított itt. Ezt a
kassai polgárok igen sérelmesnek találták, s pert
indítottak Bodislaus mester ellen. Az Ügyben Bebek
István országbíró, miután meggyőződött a kassaiak
igazáról, az ő javukra döntött. Az ítélet a polgáro-
kat továbbra is megerősítette Felkassa birtoklásá-
ban.⁸¹ A XIV--XV. századból -- mivel idáig követ-
tük Felkassa fejlődését -- más forrás nem áll ren-
delkezésünkre.

A fentieket összegezve arra a következtetésre
juthatunk, hogy Felkassa korántsem foglalt el olyan
előkelő helyet a település-hierarchiában, mint Fel-
szeged. Az V. István tervében szereplő kiváltságolt
hospes-település helyett csak egy jóval később, a
XIV. században létrehozott irtásfaluról beszélhetünk,
amely Bodislaus mesternek a kassai polgárok érdekeit
sértő erőszakos fellépése következtében alakult ki.
Felkassa területén, amely a Fel- megkülönböztető
jelzőt a Kassa városához viszonyított északi és ma-
gasabb fekvése miatt kapta, elsősorban mezőgazdasá-
gi termelés folyt: szőlőművelés és erdőgazdálkodás.
Felkassa és Felszeged fejlődésüket tekintve külön-
böző utat jártak. Annyi hasonlóság azonban mégis fel-
fedezhető köztük, hogy Felszeged ugyanugy, mint Fel-

kassa, földrajzi helyzete, a szegedi vár és a körülötte kialakult központi településmaghoz viszonyított északi fekvése miatt kapta a Fel- megkülönböztető jelzőt.

Több ága vizsgálódásaink eredményeit a következőképpen összegezhetjük. Felszeged /a mai Felsőváros/ fejlődésének alapja egy Asszonyfalva nevű település volt, amely valamikor a XII. század során alakulhatott ki, korábban, mint a -falva utótaggal kiegészített helységek nagy része. Ezek a települések zömmel a XIII--XIV. században indultak fejlődésnek, de korábbi, XI--XII. századi előfordulásukat nem szabad mereven elutasítani.⁸² A vizsgált Asszonyfalva királynői birtok volt, s a XII. század második felében a johanniták kezére került. A kedvező földrajzi körülmények között hamarosan fejlődésnek indult, s a XIV. század elején már mint vásáros hely szerepel a forrásanyagban. Néhány polgárát is ismerjük ebből az időszakból: Ivánka fiait: Jánost és Tamást.⁸³ Közben az eredeti Asszonyfalva elnevezés mellett felütt a település jelölésére a Felszeged elnevezés is, először a Felső-vásár formában. Az Asszonyfalva név bizonyosan a XIV. század elejéig lehetett uralkodó, majd az ettől az időszaktól a XV. század kezdetéig terjedő periódusban felváltva szerepelhetett

az Asszonyfalva és a Felszeged elnevezés, míg a XV. század elejétől a Felszeged név vált kizárólagossá. Az Aazonfolua alio nomine Felzeged alternatív nevű település az említett lehetőségek közül az elsőnek, az ugynevezett névváltó településeknek a fejlődését járta. A fent vázolt feltevés beigazolódása megadná a lehetőséget arra, hogy korai időszaktól kezdődően, hosszú történelmi perióduson keresztül vizsgálhassuk a királynői birtokból kiválságos város szintjéig eljutott Felszeged történetét. Ennek elvégzése későbbi kutatások feladata.

JEGYZETEK

1. Varga Ferenc: Szeged város története. Szeged 1877. 122.; Reizner János: Szeged története. I--IV. Szeged 1899--1900. I. 40, 56.; Bálint Sándor: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. I. rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1974/75--2. /továbbiakban: Bálint: A szögedi nemzet. I./ 59--60, 84--85.
2. civitatis de Zeged inferiori. Reizner: i.m.IV.4.
3. hospites de Alzegedino. Reizner: i.m. IV. 28.
4. in superiori foro de Zeged. Petrovics István: Oklevelek Szeged középkori történetéhez. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. LXVI. Szeged 1979. 62.
5. Zegediensem ad locum scilicet Felsewzygeth. Reizner: i.m. IV. 32.
6. Felzeged. Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár /továbbiakban: DL./ 90553.
7. Pl.: civitatis nostre Zegedyensis. Reizner: i.m. IV. 20.

8. Reizner: i.m. I. 57.; Bálint: A szögedi nemzet. I. 60.
9. Petrovics: i.m. 62.
10. Reizner: i.m. IV. 31--32.
11. Dl. 90553. Az oklevél regesztáját lásd: Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár. II/1. Bp. 1956. 484. /a vizsgálandó helynév itt Azzonfalva alakban/.
12. Kristó Gyula: Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. LV. Szeged 1976. passim.
13. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I--III., V. Bp. 1890--1913. III. 615.
14. Uo. 615.
15. Kristó: i.m. 87.
16. T. Juhász Irén--Kristó Gyula: Vésztő a középkorban. Vésztő története. Vésztő 1973. 114.
17. Csánki: i.m. I. 652.
18. Uo. 649.

19. Uo. 652.
20. Karácsonyi János: Békés vármegye története. II. Gyula 1896. 214--216.
21. Kristó: i.m. 54.
22. Erdélyi László: A pannonthalmi Szent-Benedek-rend története. I. Bp. 1902. 656. Az elnevezésből arra következtethetünk, hogy Hegymagas nagyobb terület volt.
23. Csánki: i.m. III. 59.
24. A magyar nyelv történeti--etimológiai szótára. I. Bp. 1967. 189.
25. Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Bp. 1963. 172-173.
26. Csánki: i.m. II. 469.
27. Csánki: i.m. I. 413.
28. Györffy: i.m. 707--708.
29. Borsa Iván: III. Béla 1177. évi könyvalaku privilégiuma az aradi káptalan számára. Levéltári Közlemények. 1962. 216.
30. Csánki: i.m. V. 329.
31. Csánki: i.m. II. 98.
32. Reizner: i.m. IV. 57.

33. Csánki: i.m. III. 678.
34. Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in
Siebenbürgen. Von Franz Zimmermann und Carl
Werner. I. Hermannstadt 1892. /továbbiakban:
Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen. I./
230.
35. Csánki: i.m. V. 692.
36. Csánki: i.m. II. 291.
37. Uo. 291.
38. Uo. 291.
39. Uo. 734.
40. Uo. 734.
41. Uo. 712.
42. Csánki: i.m. III. 219.
43. Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen. I. 7.
44. Györffy: i.m. 595. Az oklevél kivonatát lásd:
Karácsonyi János: Oklevélkivonatok a Szentmiklósi
és Óvári gróf Pongrácz család levéltárából. Törté-
nelmi Tár. 1896. 505.
45. Györffy: i.m. 708.
46. Csánki: i.m. II. 142. Csánki Bács megyénél emliti.

47. Bakács István: Hont vármegye Mohács előtt. Bp.
1971. 50.
48. Uo. 51.
49. Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. II. Bp.
1861. 35.
50. Erdélyi: i.m. I. 775.
51. Csánki: i.m. I. 467.; Maksai Ferenc: A középkori
Szatmár megye. Település- és népiségtörténeti ér-
tekezések. 4. szám. Bp. 1940. 182.
52. Csánki: i.m. I. 467.; Maksai: i.m. 182.
53. Jakubovich Emil--Pais Dezső: Ó-magyar olvasókönyv.
Pécs 1926. 52--61.
54. Uo. 54, 59.
55. Györffy: i.m. 900--901.
56. Bálint Sándor: Szeged reneszánsz kori művelt-
sége. Bp. 1975. 7.
57. A johanniták szegedi működését már Reizner János
/Reizner: i.m. III. 27, 187./ és Cs. Sebestyén
Károly /Cs. Sebestyén Károly: Szeged középkori temp-
lomai. A Szegedi Városi Múzeum Kiadványai. Szeged
1938. 87--88./ is valószínűnek tartotta, de meg-
felelő bizonyítékokat egyikük sem tudott felmu-

tatni. Jelenlegi ismereteink szerint a János-lovagoknak ispotálya volt a XV. században a mai Alsóváros területén /Györffy: i.m. 902./. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a Johanniták Szeged vidékének egy másik pontján is adományhoz jutottak volna. Itt jegyezzük meg, hogy Reiszig Ede, a magyarországi keresztesek tevékenységének kiváló ismerője nem foglalkozott az 1193. évi oklevél általunk vizsgált adatával /Reiszig Ede: A jeruzsálemi Szent János lovagrend Magyarországon. I--II. Bp. 1925--1928./.

58. Mikos József: A fehérvári keresztesek 1193. évi oklevele. Magyar Nyelv. 1935. 152--167, 243--258, 288--309.
59. Évszázadokon át. Tolna megye történetének olvasókönyve. 1. /Szerk.: K. Balog János/ Szekszárd 1978. 35--36.
60. Mikos: i.m. 304.
61. Uo. 305.
62. Jakubovich--Pais: i.m. 55.
63. Uo. 59.
64. Klemm Antal /Klemm Antal: Szeged neve. Délvidéki Szemle. 1943. 107--108./ még hét további Sze-

ged nevű települést említ a középkori Magyarországon. Ezek lokalizálása azonban igen bizonytalan.

65. Györffy: i.m. 809.
66. predicti Thomas et Johannes, Egidius et Petrus diabolico adducti spiritu, cum eorum consociis et complicibus prefatum Gregorium filium Barnabe, hominem vestrum ... nece miserabili interemissent. Nagy Imre: Anjou-kori Okmánytár. VI. Bp. 1891. /továbbiakban: AO VI./ 383--385.
67. Reizner: i.m. I. 65.
68. DL. 90553.
69. Petrovics: i.m. 62.
70. Például: Varga Ferenc: /i.m. 3--12./; Reizner János /i.m. I. 29--32./; Klemm Antal /i.m. 97--108./; Bálint Sándor /A szüreti nemzet. I. 53--54./.
71. terram , superior Cassa nuncupatam. Tutkó József: Szabad királyi Kassa városának történelmi évkönyve. Kassa 1861. 203.
72. Branislav Varsik: Osidlenije Kosickej kotliny I. Bratislava 1964. 159.

73. Györfy: i.m. 105.; Wick Béla: Kassa története és emlékei. Kassa 1941. 18.
74. coram iudice eorum, quem eligerint. Tutkó: i.m. 203--204.
75. Uo. 204--205.
76. quas parochiani ipsius plebani colunt. Uo. 206.
77. Uo. 216.
78. Uo. 216--217.; Wick: i.m. 32--33.
79. Tutkó: i.m. 212--220.
80. Fügedi Erik: Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 82. 1977. 194. A szerző adattárában nem tesz említést Bodislaus mesterről, aki az oklevél tanúsága szerint a Bebek előtt kaphatta meg a királytól a szakalyai várat.
81. Tutkó: i.m. 215--220.
82. Kristó: i.m. 94.
83. AO VI. 383--385.

III. Fejezet

SZEGED A XIV-XV. SZÁZADBAN

A XVI. század előtti magyar városfejlődés néhány kérdése

Az alábbiakban a XIV-XV. századi Szeged fejlődésének fő vonásait kívánjuk felvázolni. Elsősorban a "város" 1301-1437 közötti gazdasági-társadalmi életével, valamint jogi helyzetével kapcsolatos kérdésekre keresünk választ. Vizsgálataink elvégzéséhez szükség van a XVI. század előtti magyar városfejlődés vázlatos áttekintésére, valamint Szeged Árpád-kori történetének rövid ismertetésére is.

A város történeti produktum¹, s létrejötte a társadalmi-gazdasági élet bizonyos fejlettségi szintjéhez kötődik. A középkori város általános fogalmának meghatározása igen nehéz helyzet elé állítja a kutatókat. A magyar történészek munkáját e vonatkozásban a rendelkezésre álló forrásanyag szegényes volta is nehezíti. Általánosan elfogadott nézetté vált a szakirodalomban, hogy a városok történetének tanulmányozásakor nem annyira a definíció kidolgozására kell törekedni, hanem a város alapvető funkcióinak a vizsgálatára, hiszen a város lényegét csak ezek-

ben ragadhatjuk meg.² Ezért a városoknak a társadalmi munkamegosztásban, a termékek előállításában és cseréjében játszott szerepe kell hogy képezze elsősorban kutatásaink tárgyát.

A középkori Magyarországon a termelőerők fejlődése a XIII. században érte el azt a szintet, amikor a szükségletek kielégítése után már bizonyos többlettermék is keletkezett a különböző termelési ágakban.³ A jelentkező többlettermék tette lehetővé azt a társadalmi változást, ami a kézműveseknek és kereskedőknek a mezőgazdasági termelők köréből történő kiválásában figyelhető meg. Ez, másképpen fogalmazva, a második nagy társadalmi munkamegosztás kezdetét jelentette. Magyarországon tehát tényleges városfejlődéssel lényegében csak a XIII. századtól kezdve számolhatunk. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy bizonyos városcsirákkal nem találkozhatunk ezt megelőzően. Ezeket a városcsirákat a nyugat-európai fejlődéshez hasonlóan az igazgatási központokban ismerhetjük fel. Ilyenek voltak a királyi székhelyek - Esztergom, Székesfehérvár -, az ispánsági központok és a püspöki székhelyek. Ehelyütt nem tekintjük feladatunknak azoknak a korábbi, külföldi és hazai polgári történészek által kidolgozott koncepcióknak az ismertetését, amelyek kétségbe vonták a magyar városok XIII. század második fele előtti létezését.⁴ Nem foglalkozunk azzal sem,

amelyik városaink német eredeztetésével szemben a római városok kontinuitását igyekezett bizonyítani.⁵ Csupán két újabb keletű, az előzőeknél jóval megalapozottabb elképzelés ismertetésére térünk ki, amelyek a XIII. század előtti városfejlődésről adnak képet.

Fügedi Erik az 1960-as évek elején dolgozta ki a nomád város koncepcióját, amelyet azóta több kutató is elfogadott.⁶ Elképzelése szerint Magyarországon két, egymástól élesen elkülönülő városfejlődési korszakkal kell számolnunk. Az első a XII. század derekáig tartó nomád városfejlődés korszaka, amelyet a XIV. század első harmadában végetérő periódus vált fel. Az utóbbira az európai várostípus kialakulása a jellemző. Fügedi nomád városa olyan település, amely az árucseré központja. Ez leglényegesebb gazdasági funkciója, s csak ennyiben rokon a középkori európai várossal, mert településképe és belső élete viszont gyökeresen eltér attól. Igaz, hogy nagylétszámú lakosságot tömörítenek ezek a központok, de a városlakók nádból és fából összetákolt kisebb-nagyobb házakban éltek. Hiányzik a nyugat-európai városokban központi szerepet betöltő piactér is, valamint a város védelmét biztosító erős városfal. A leglényegesebb eltérés mégis abban mutatható ki, hogy a nomád városokban az uralkodó volt az egyedüli ur, s így a

belső városi autonómia még csiráiban sem fejlődhetett ki bennük. A fentiek adják meg a magyarázatot arra, hogy a XII. század közepén Magyarországon járt Freisingi Ottó miért nem beszél városokról utleírásában. Az ugyanebben az időben hazánkban megfordult Abu Hamid és Idriszi mégis több városról tesz említést. Fügedi szellemes elképzelése kétségtelenül alkalmas arra, hogy a különböző helyekről Magyarországra vetődött utazók beszámolójából ismert ellentmondást feloldja.

A korábbi nézetek - még Fügedié is - az igazgatási vagy egyházi központokkal hozták kapcsolatba a városfejlődés megindulását. Ezekről alapvetően eltér Major Jenő elképzelése, aki a vásárhelyek városfejlődésben való jelentőségére hívta fel a figyelmet.⁷ Elsődlegesen a városi funkciókból, s nem egy absztrakt városelképzelésből kiindulva, egy speciális településcsoportot vizsgált, amelynek összetevői között vásárhelyeket, iparosok és kereskedők által lakott falvakat, néha várakat és kolostorokat is találunk. Az ilyenfajta gazdasági-települési szerkezetben minden bizonnyal központi szerepet betöltő vásárhelyek sajátos csoportot képeznek a vásárhelyeken belül, tudniillik azoknak feltehetőleg egy korai rétegét alkotják. Ezek, a vásár napjáról elnevezett, valamint a - vására-, vásárhely-, vásáros-falu taggal képzett, valószínűleg XI-XII. századi

vásárhelyeket jelölő, országrészenként különböző sűrűségben előforduló helynevek általában a legjelentősebb kereskedelmi utvonalak mellett találhatók. Az említett, az ország területén azonos jelleggel felbukkanó településcsoportok, bár tagjaik szerkezetileg különállók voltak, funkcionálisan kiegészítették egymást, s lényegében városi feladatokat láttak el annak ellenére, hogy alkotó elemeiket falnak képezték. A vásárhelyeket csak erős megszorítással lehet a későbbi városok őseinek tekinteni, mert csupán egy részük fejlődött az idők során mezővárossá vagy várossá. Ennek ellenére a városfejlődésben játszott szerepük egyáltalán nem lebecsülendő. Ezt bizonyítja a számszerű vizsgálatok is, amelyek alapján kimutatható, hogy 12 mezőváros⁸ és 7 város⁹ fejlődött ki belőlük. A városoknál kétségtelen, hogy a nevet adó régi vásárhely volt a fő városfejlesztő tényező, amely maga körül egyesítette a településcsoport többi tagját. Ennek az új várostípusnak, amely a nyugati mintától eltérően nem a vár és a váralja egyesüléséből alakult ki, egyik első képviselője Nagyszombat.

A városfejlődés szempontjából nagy jelentőségű volt az idegen telepesek megjelenése Magyarországon. A latin etnikum első telepeinek egyike Fehérvár Budai külvárosa, ahol a XII. század második felében telepedtek meg a hospesek.¹⁰ Ugyancsak la-

tin település adott nagy lendületet a középkori Esztergom városiasodásának.¹¹ Pest fejlődésében, amely kedvező földrajzi fekvésén alapult, a német hospesek XIII. század eleji beköltözése idézett elő jelentős változást.¹² Azért emeltük ki ezt a három települést, mert a XIII. század elejének városiasodásáról elsősorban ezek alapján nyerhetünk képet. Az említettektől eltérő fejlődést mutat Óbuda, amely a XII. század végére jelentőségét tekintve Fehérvárral és Esztergommal került egy sorba. Óbuda nem volt fontos igazgatási központ, s jelentős latin-vallón külvárossal sem birt. Felemelkedését kedvező fekvésének köszönhette, amely a kereskedelmi utvonalak átrendezésével függött össze. Fejlődése egyházi joghatóság alá kerülése miatt azonban a XIII. század elején elakadt.¹³

Ebben az időszakban bukkannak fel a városi kiváltságlevelek. A XII. századból csupán egy privilégiumot ismerünk, bár azt sem eredeti formájában.¹⁴ A privilégiumot Fehérvár latin hospesei kapták minden bizonnyal III. Istvántól.¹⁵ A kiváltságlevélbe foglalt szabadságok végső soron a hospesjogokra vezethetők vissza.¹⁶ Ennek értelmében a hospesek fellett saját biráik ítélkeztek, biztosították számukra a szabad kereskedést, valamint azt a jogot, hogy a közéjük települő más népelemek is élvezhetik az említett kiváltságokat. Fehérvár esete egy érdekes je-

lenségre hívja fel a figyelmet, tudniillik sem a IV. Béla által a fehérvári polgárok számára kiadott oklevél, sem a fehérvári pölgárok szabadságára hivatkozó többi XIII. századi városprivilégium nem tesz említést a fehérvári latinokról. Ez csak azzal indokolható, hogy az eredeti, kizárólag a hospesek által élvezett szabadságok később más, közéjük telepedő népekre is kiterjedtek. A hospesjog gyakran válhatott a városi fejlődés elindítójává, de a várossá váláshoz még több kedvező feltétel együttes megléte is szükséges volt /pl. kereskedelmi utvonalak melletti fekvés/. Ezt erősítik meg azok a XIII. század eleji kiváltságolások, amelyek során több település kapott hospes szabadságokat, de belőlük mégsem vált város. Hivatkozhatunk itt Patak¹⁷, vagy az erdélyi Igen és Ramosz hospeseinek esetére.¹⁸ Az uralkodók - Imre és II. András - mindkét esetben a hospesek külföldről magukkal hozott szabadságait foglalták csupán írásba. Szó sincs tehát városprivilégium adományozásról, vagy városszalapításról, amit alátámaszt az a tény is, hogy az említett hospesek nem kézműipari, hanem földművelő tevékenységet folytattak.

A városprivilégiumok és a hospesjog szétválasztása sokszor nagyon nehéz, de nem reménytelen vállalkozás. A kettő közti alapvető különbség abban rejlik, hogy amíg a hospesek hirája csupán a kisebb

ügyekben járhatott el önállóan, addig a városi bíró a város minden ügyében ítélkezhetett. Ennek megfelelően fellebbezési fórumaik is különböztek: a városok a királyhoz, a hospesek azonban csak a király megbízottjához, vagy saját földesurukhoz fordulhattak.¹⁹ E szempontok figyelembevételével megállapíthatjuk, hogy városprivilegiumokat tartalmazó oklevelek a XIII. század első harmadától bukkannak fel nagyobb számban. Itt említhetjük meg az 1230-ból származó /szatmár/németi²⁰, az 1231-ből származó pesti²¹, valamint az 1238-ból származó nagyszombati²² privilegiumokat.

Szlavóniában hasonló fejlődésnek lehetünk tanúi. Ezen a területen Kálmán herceg, IV. Béla testvére adományozott városi privilegiumokat néhány településnek.²³

Ennek alapján megkockáztatjuk azt a vélekedést, hogy a tatárjárást követő időszakban a városfejlődés tekintetében nem annyira minőségi, mint mennyiségi változással kell számolni, amely szoros kapcsolatban volt a gazdasági és társadalmi életben bekövetkezett változásokkal. Már a tatárjárás előtt megfigyelhető az a jelenség, hogy a városfejlődésben az igazgatási és egyházi központok jelentősége csökken, s a fejlődés zálogát a kedvező földrajzi fekvés, s a településen élő kereskedő, illetve iparűző népesség jelentette. A XIII. század még csupán

a kezdet, a kialakulás időszaka. Jellemző erre a periódusra az a kettősség, amely egyfelől a hospesjoggal, másfelől a városi kiváltságokkal rendelkező települések esetében mutatható ki. A városfejlődés korai időszakában anakronizmus fejlődésükben elakadt mezővárosokat, valamint szabad királyi városokat megkülönböztetni, hiszen a ránk maradt töredékes adatok alapján nem tudjuk megbízhatóan eldönteni, hogy mikor beszélhetünk megrekedésről, illetve lassú fejlődésről. Ladányi Erzsébet terminológiai vizsgálatai is azt bizonyítják, hogy a XIII. században a városok közti hierarchia még nem tudott kialakulni, s a városok gazdasági helye és szerepe a fejlődést mutatja.²⁴ Kutatásai arra is fényt vetnek, hogy a libera villa-libera civitas terminológia váltakozó használata azért lehetséges, mert azonos jelentésük volt. Mindkét elnevezést a fejlődésben lévő városok megjelölésére használták a XIII. században. Ezt bizonyítja a libera villáknak adott kiváltságok áttekintése is. Megállapíthatjuk, hogy a libera villák olyan alapvető privilégiumokkal rendelkeztek, amelyekkel a XIII. században valamennyi városunk élt /nem tartoztak a megyés ispán joghatósága alá, bírájuk minden ügyben ítélezhetett, vitás kérdésekben a királyhoz, vagy annak megbízottjához fordulhattak, bírájukat, esetleg papjukat maguk választhatták/.²⁵ Már a terminológiai problémák is arra

figyelmeztetnek, hogy a várostörténeti vizsgálódásoknál nem szabad általában a városról beszélnünk, hanem különböző jellegű és típusu városokat kell szétválasztanunk. Az egyes típusokat a városok gazdasági és társadalmi szerepe alapján különíthetjük el. Megjegyzendő azonban, hogy a típusok szerinti felosztás nem állandó jellegű, mivel a városok funkciója az idők során változhat.²⁶ A fenti szempont szerint valódi várost, mezővárost, valamint bányavárost különböztethetünk meg. Jelleg alapján pedig természetes uton fejlődött és alapított városról beszélhetünk.

A valódi város

Elekes Lajos csak azokat az igen fejlett településeket tartja valódi városoknak, amelyekben döntő többséget alkotnak a munkamegosztás magas színvonala következtében a főfoglalkozásként iparüzésből élők. /Az iparüzés kizárólagosságához, mint kritériumhoz azonban nem ragaszkodik./ A fentiek értelmében nem tekinti valódi városoknak sem az igazgatási központokat, sem a távolsági kereskedelem centrumait.²⁷ E szigorú követelménynek azonban csak nagyon kevés település tud megfelelni. Elekes a kétségtelen fejlődés

ellenére is csak másfél-két tucat XIV. századi várost sorol ebbe a kategóriába.²⁸ A XV. század első harmadában az általa valódi városnak tartott településekről már pontosabb kritériumokat is megjelöl. Szücs Jenő kutatásai alapján azt vallja, hogy a valódi városokban a jelentős iparágak számának legalább 40-50-nek kell lennie, a városi lakosság iparból élő részének pedig el kell érnie a 20-25 százalékot.²⁹ Szücs Jenő egyébként 25-30,³⁰ Bácskai Vera pedig 20-30 települést tart valódi városnak³¹ a XV. századból. Az újabb kutatások bizonyos értelemben módosították Elekes Lajos elképzelését. Rámutattak ugyanis arra, hogy a magyar városfejlődésben a kereskedelem a kézműiparnál fontosabb szerepet játszott. Legújabbán Fügedi Erik hívta fel a figyelmet arra, hogy ha csak az ugynevezett szabad királyi városokat tartanánk valódi városoknak, akkor olyan jelentős kereskedelmi központokat hagynánk ki egy esetleges városrangsorból, mint Brassó, Győr, Szeged vagy Várad.³² Magunk is azon a véleményen vagyunk, hogy a valódi városok közé kell sorolni az ugynevezett szabad királyi városokon kívül a fontosabb kereskedelmi központokat is. Joghatóság tekintetében a valódi városok a király fennhatósága alá tartoztak, s így a fejlődés szempontjából igen kedvező helyzetben voltak. A városok jogállásáról a privilégiumok

tájékoztatnak. Ezek olyan ünnepélyes formában kiállított oklevelek, amelyek a városi rangot kapott település jogait és kötelességeit írják le. A városok privilégiumaikat általában nem egyszerre, hanem egy hosszan tartó fejlődés során szerezték meg, így azokat nem egy, hanem több oklevél tartalmazza. A kiváltságok gazdasági, jogi és egyházi jellegűek lehetnek.

Gazdasági kiváltságok

Ugy véljük, e vonatkozásban legfontosabb a vásártartási jog adományozása, hiszen ez biztosítja az árucseré központjául szolgáló fórumok létrehozását. Nem kisebb a jelentősége a kereskedelem szabadságát biztosítani hivatott vámmentesség megszerzésének sem. Ezekkel az alapvető kiváltságokkal valamennyi város rendelkezett. Árumegállító joga azonban csak kevés helynek volt. Az utkényszerrel egybekötött *ius stapulae* kétségtelenül hozzájárulhatott néhány város fejlődésének fellendüléséhez, de a kereskedelmi utvonalak átrendeződése következtében jelentőségét gyakran el is veszítette. Itt említenénk meg az anyagi hasznot hozó földesuri jogokat is, amelyeket a város gyakorolt, miután a polgárok a

város földjének és a rajta található haszonvételeknek a tulajdonába jutottak. Kedvező helyzetet teremtett a város számára a descensus kötelezettsége alóli felmentés, s a polgároknak biztosított szabad végrendekezési jog, amely a szabad ingatlanforgalommal összekapcsolódva jelentkezett.³³

Jogi kiváltságok

A kiváltságlevél a polgárokat kiemelte a jobbágyorsból, s lakóit területileg is elkülönítette a megyei lakosságtól. Jogi vonatkozásban az autonómiával való rendelkezés elengedhetetlen kritérium, hiszen ez biztosítja, hogy saját városjoguk szerint élhessenek a polgárok. Az autonómia értelmében a polgárok szabadon választhatták meg bírójukat és esküdtjeiket. A bíró illetékességi körébe tartozott minden, a város területén keletkezett ügy. Városi polgárokat csak saját bíráik előtt vonhattak felelősségre. Fontos megjegyezni, hogy a privilégiumok tiltják a polgárok mások vétke miatti letartóztatását is. A városi bíróságtól a királyhoz lehetett fellebbezni. A király 1340 után ezeket az ügyeket a tárnokmester hatáskörébe utalta. A kialakuló tárnoki szék csak a XV. század második felétől válik a leg-

nagyobb és leggazdagabb, az ugynevezett tárnoki városok fellebbviteli fórumává. Ide azonban csak a polgári perek kerültek.

A polgárok felvételéről, a polgárgág odaitéléséről a városvezetőség döntött. Ez a város belső élete szempontjából rendkívül fontos jog volt. Tudnunk kell ugyanis azt, hogy a város lakói közül csak a polgárok közé felvettek rendelkeztek teljes joggal. A polgárjog megszerzése városok szerint más és más feltételekhez volt kötve. Statutumalkotási joggal is rendelkezett a város, ami azt jelentette, hogy a városi hatóság a polgárookra nézve kötelező érvényű jogszabályokat alkothatott. A városok követküldési joga csak később, a XV. század második felében alakult ki.³⁴

Egyházi kiváltságok

Nem minden privilégium tesz említést arról az alapvető kiváltságról, ami a bíróválasztáshoz hasonlóan biztosította a polgároknak a szabad plébánosválasztás jogát. A megválasztott plébánost feladatának ellátásában a megyéspüspök erősítette meg. Fontos kiemelni, hogy a libera decima intézménye értelmében a plébánia területén a polgárok által fizetett

tizedet nem a püspök, hanem a plébános kapta.³⁵

A városok terhei

A polgárok kötelezettségeiről szintén a privilégiumok tájékoztatnak. Első helyen említjük meg, hogy pénzzadóval tartoztak a királynak, amit évente egy összegben róttak le.³⁶ A földesuri donációról csupán töredékes ismereteink vannak. Természetbeni ajándékról csak egy privilégium tesz említést.³⁷ A forrásanyag rávilágít arra, hogy voltak olyan városok is, amelyek a XIV-XV. század során rendszeresen küldtek ajándékot a királynak, vagy bizonyos királyi főtisztviselőknek.³⁸

A mezőváros

A másik várostípus, a mezőváros keletkezésének és történelmi szerepének vizsgálatával kiváló történészek sora foglalkozott.³⁹ Munkásságuk nyomán ugyan a mezővárosokról megrajzolható kép egyre éle-
sedik, számos kérdés azonban még mindig tisztázás-
ra vár.

Mályusz Elemérnek a mezővárosi fejlődésről 1953-ban megjelent fundamentális tanulmánya szabott

uj irányt a kutatásoknak.⁴⁰ Mályusz a városfejlődés kezdeteit a paraszti munka termelékenységének fokozódása következtében kialakuló mezővárosokkal hozta kapcsolatba, rámutatván arra, hogy az oppidumot a korábbi felfogástól eltérően, a lényeges vonások kiemelésével dialektikusan kell szemlélni. Hangsúlyozta, hogy a mezővároson nem a befejezettség állapotába került települést kell érteni, hanem olyat, amelyik a továbbfejlődés lehetőségét hordozza magában. Ennek a lehetőségnek az alapját az ott élő kézművesek és a településnek biztosított autonómia teremtette meg. A mezővárossá válás különböző utjait szintén Mályusz Elemér tanulmányából ismerhetjük meg. Az oppidumok /mezővárosok/ heterogén csoportjában a fejlődőképes települések mellett már a XIV-XV. században találunk példákat olyanokra is, amelyeknek előrehaladását bizonyos tényezők elakasztották. Ide tartoznak azok az egykori ispáni és püspöki székhelyek, amelyek polgárellenes, elsősorban egyházi földesurak kezére kerültek /Nyitra, Pécs, Gyulafehérvár, Veszprém, Győr stb./.⁴¹ Ezek ellenére magunk is azon a nézeten vagyunk, hogy a mezővárosi fejlődés első szakaszára még nem a valódi város és az oppidum közti éles elhatárolódás a jellemző, minthogy Mályusz Elemér sem a várost és a mezővárost elhatároló vonásokat vizsgálta. A két várostípus közti határ elmosódását többek között az a tény is bizonyítja, hogy

mind a mezőváros, mind a valódi város fölött a tárnokmester vagy annak helyettese ítélkezett.⁴² A mezővárost éppugy, mint a valódi várost, a gazdasági életben betöltött funkciója alapján kell megközelítenünk. Reális képet csak így alkothatunk róla. Ennek a felfogásnak a szellemében végezte kutatásait Fügedi Erik⁴³ és Kubinyi András⁴⁴ is. Fügedinek a XIV. századi mezővárosokat vizsgálva sikerült a kategórián belül egy különös típust elkülöníteni: az uradalmi központokat.⁴⁵ /A XIV. századi főuri várak potenciális mezővárosképző erejére egyébként már Mályusz Elemér felhívta a figyelmet./⁴⁶ Az uradalmi központ körül tömörültek a kézművesek, s a földesur a vásártartási jogot is megszerezte. A vásár szintén az uradalom központjában feküdt. A vásár vámja a földesur jövedelmét gyarapította, aki hatalma révén viszont a vásár rendjét biztosította. Ezen a fórumon értékesítette a jobbágy a terményeit, valamint itt elégíthette ki mind a földesur, mind a jobbágy iparcikk-szükségletét. Fügedi mutatott rá arra, hogy ezeket a mezővárosokat a gazdasági szükségszerűség hívta életre, hiszen az egyes városok között néha akkora volt a távolság, hogy bizonyos körzetek iparcikkellátása és árucseréje a kialakuló mezővárosok nélkül megoldhatatlan lett volna. Szemléletesen bizonyítja ezt az egymástól 250 kilométerre fekvő Várad és Kassa közti területen kialakult 20 mezőváros

példája, amelyek közül 19 uradalmi központ volt.⁴⁷ Hasonló eredményre jutott Kubinyi András is, aki rámutatott arra, hogy két, egymástól több mint nyolc mérföldnyi /kb. 160 kilométer/ távolságra lévő valódi város között saját tágabb piacörzettel rendelkező más városok is kialakulhattak.⁴⁸ Példának okáért ilyen a Szeged és Várad között fekvő Gyula. Mind Fügedi, mind Kubinyi azon a véleményen van, hogy a mezővárosok között valamiféle rangsort kellene felállítani. Ennek a rangsornak a felső rétegét azok az oppidumok képezhetik, amelyek alkalmasak arra, hogy a kereskedelem és az ipar területén egy kisebb körzeten belül városi funkciókat töltsenek be. A mezővárosok heterogén tömegének szétválasztására már több kísérlet történt. A Csánki által említett 800 mezőváros közül mindenestre figyelmen kívül kell hagyni azokat, amelyek csak egyszer fordulnak elő oppidumként említve.⁴⁹ Kiesnek azok is, amelyeket Csánki az országos vásártartás jogán minősített mezővárosnak.⁵⁰ Itt jegyezzük meg, hogy Ladányi Erzsébet terminológiai vizsgálatai rámutattak arra, hogy az oppidum elnevezés a mezőváros jelölésére csak a XV. század elejétől használatos törvényeinkben. A mezővárosi fejlődés tanulmányozásában Fügedi Erik koldulórendi kolostorokkal kapcsolatos vizsgálati módszerétől, mint azt a szerző maga is megjegyzi, kevés segítséget remélhetünk.⁵¹ Eredménye-

sebbnek bizonyult Kubinyi András eljárása, aki a külföldi egyetemekre járók száma alapján a középkori Magyarország városait és mezővárosait egy hat szintből álló hierarchikus rendszerbe sorolta. Az általa felállított hierarchia IV. szintjén foglalnak helyet azok a települések, amelyek jogi értelemben ugyan oppidumok, de jelentőségüknél fogva a városok között lenne a helyük.⁵²

A mezővárosok történelmi szerepét a kutatók különféleképpen értékelik. Az egyik vélekedés a mezővárosok negatív szerepét hangsúlyozza a magyar városfejlődésben, azt hangoztatván, hogy az oppidumok konkurrenciát jelentettek a valódi városok számára, s mintegy szétforgácsolták az egyébként sem erős belső piacot.⁵³ A másik vélemény a mezővárosok pozitív szerepét domborítja ki, rámutatván, hogy az oppidumok ipara valójában csak az egyszerűbb iparágak területén versenyezhetett a városi iparral, s a konkurrenciát csupán ennyiben jogos elismerni.⁵⁴ A tágabb piackörzeten belül azonban a városok domináló szerepe továbbra is érvényesült, s az oppidumok a város és a falu közti árucseré közvetítésének feladatát látták el.⁵⁵ E nézet szerint a mezővárosok a városfejlődés tartalékát jelentették.⁵⁶ Ma gunk is az utóbbi nézetet valljuk, megjegyezvén azonban, hogy a kérdés eldöntése helyett inkább azt

a körülményt kell kiemelten kezelni, hogy a mezővárosokat a gazdasági szükségszerűség hívta életre.

Gazdasági kiváltságok

Valamennyi oppidum megkapta a vásártartási jogot. Némely mezővárosban nemcsak hetivásárt - ez egyébként az általános jelenség -, hanem országos vásárt is tartottak.⁵⁷ A vásártartás joga azonban automatikusan nem tett mezővárossá egy települést, mint azt Csánki Dezső vélte. Ehhez még más, kedvező körülmények együtthatasára is szükség volt. A vásártartás joga az oppidumokban nem a polgárokat, hanem a földesurat illette, aki ennek révén biztos jövedelemforrásra tett szert.⁵⁸ Ezért igyekeztek a fennhatóságuk alatt álló mezőváros részére ezt a jogot minél előbb megszerezni. A valódi város polgárait megillető alapvető jogra, a vámmentességre csak elvétve találunk adatokat.⁵⁹ Ezek is csak részleges vámmentességről beszélnek. Ezért érdemel nagy figyelmet Magyaróvár esete, ahol a település lakói országos vámmentességet élveztek.⁶⁰ Az adatokból a mezővárosok korlátozott kereskedelmi tevékenységére következtethetünk. Az oppidumok lakói a városi polgároktól eltérően nem rendelkeztek tulajdonjoggal a mezőváros földjei felett. Ez a magyarázata

annak, hogy a mezővárosok esetében nem beszélhetünk szabad ingatlanforgalomról és végrendelkezésről, bár bizonyos esetekben az oppidumok előljárósága beleszólhatott az ingatlanok elidegenítésébe.⁶¹ Ettől eltérő szabad földhasználattal a szőlőtermelő, vagy a marhatenyésztő mezővárosok külső határában találkozhatunk.⁶²

Jogi kiváltságok

Az oppidumok joghatóság szempontjából valamilyen földesur alá tartoztak, akik között világi és egyházi személyeket egyaránt találunk. Tudunk királyi /királynéi/ joghatóság alatt álló mezővárosokról is. Kétségtelen, hogy a király alá tartozás nagyobb foku önkormányzatot biztosíthatott a mezővárosnak. Akárhogy is áll a dolog, elsősorban arra kell rámutatnunk, hogy a mezőváros lakói kiváltságaik ellenére is jogilag jobbágyok maradtak. Az oppidumok előljáróságának élén szintén bírót találunk, aki mellett esküdt polgárok tevékenykedtek. A legtöbb esetben azt tapasztaljuk, hogy a városoktól eltérően igen ritka volt a 12 tagú tanács.⁶³ Bár a bíróválasztásról a mezővárosok kiváltságlevelei nem nyilatkoznak olyan egyértelműen, mint a városoknak

adományozottak, biztosnak látszik, hogy az előbbi várostípusban is érvényesült ez a rendkívül nagy jelentőségű privilégium. Igaz, van példa arra is, hogy az előljárók kijelölés útján /constituendi/ kerültek az oppidum élére.⁶⁴ A mezőváros birájának hatásköre viszont erősen korlátozott volt. Főbenjáró ügyben csak a földesurral, vagy annak megbízottjával együtt járhatott el.⁶⁵ Ugyanezt mondhatjuk a királyi joghatóság alá tartozó mezővárosok biróiról is, akik a királyi ispánnal, vagy a várnaggyal, illetőleg annak officiálisával együtt ítélkezhettek ilyen ügyekben.⁶⁶ Ennek megfelelően a birságpénznek is csak egy része illette meg a bírót.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy az oppidumok nem rendelkeztek olyan fokú biráskodási önállósággal, mint a civitasok. A megszorítások ellenére nagy előnyt jelentett a mezővárosok számára, hogy magánjogi, illetve kereskedelmi ügyekben használhatták annak a városnak a jogát, amelyikével kiváltságolták.⁶⁷

A mezővárosok kötelezettségeiről, elsősorban a földesuri járadékok teljesítéséről meglehetősen szűkszavusággal tájékoztatnak a privilégiumok. E vonatkozásban az oppidumok kiváltságolt helyzetét az jelentette, hogy a földesuri terheket egy összegben voltak kötelesek fizetni.⁶⁸ Ismereteink arra már nem terjednek ki, hogy az átalányösszeget mi-

ként osztották el a lakosok egymás között.

A bányaváros

A városok harmadik típusát a bányavárosok alkotják. Ezek a különféle ásványkincsek kitermelésének köszönhetőek létrejöttüknek. A civitas montana azt a várostípust képviseli, amelyet egyértelműen és kizárólag az ipari szükségletek hívtak életre. Lakói elsősorban a német hospesek közül kerültek ki. A bányaváros mint település, egy városalapító konzorcium tevékenysége révén épült fel.⁶⁹ Mivel alapított városról van szó, kiváltságait nem fokozatos fejlődés révén, hanem egyszerre szerezte meg. A tervszerű alapítás a város alaprajzában is jól kimutatható. Ez a várostípus vizsgálódásaink szempontjából nem jön számításba, így részletesebben nem foglalkozunk vele.

Szeged a városfejlődés útján

Ezek után térjünk rá a Szegedre vonatkozó adatok konkrét vizsgálatára. Szeged az írott források tükrében már az Árpád-korban is jelentős település-

nek látszik. Az okleveles anyag alapján fény derül arra is, hogy a "város" Árpád-kori fejlődésében két, egymástól élesen elváló szakasz különíthető el: a tatárjárás előtti, s az azt követő. Az 1241-et megelőző években Szeged még nem tartozott az ország kiemelkedően fontos települései közé. Nem volt sem ispánsági, sem püspöki székhely, márpedig a középkor korai századaiban ez egyik elengedhetetlen feltétele volt egy település várossá válásának. Csak kisebb jelentőségű, helyi jellegű adminisztratív funkciót látott el az itt található főesperesi székhely révén. Sokkal fontosabbnak kell tartanunk azt a szerepet, amelyet Szeged a sónak, a középkor legfontosabb konzerváló szerének a szállításában, raktározásában és szétosztásában töltött be. Ezt kétségtelenül szerencsés földrajzi fekvésének köszönhette. Az Erdélyben kitermelt só a Maros vizi útján szállították Szegedig, ahonnan akár vizen, akár szárazföldön továbbíthatták az ország belseje felé, hiszen Szeged fontos vizi és szárazföldi utvonalak találkozásánál feküdt. A két funkció egyike sem volt elegendő azonban ahhoz, hogy nagyobb, állandó jellegű népesség-koncentrációt hozzon létre, amely nagyszámú kézműves és kereskedő elemet is magába foglalt volna. Szeged életében a tatárjárás utáni években következett be döntő változás. A tatárok által elpusztított csongrádi várat nem építették fel, hanem Sze-

geden emeltek helyette ujat. Ennek következtében a település egyben igazgatási központtá is vált.⁷⁰ A felépülő vár az iparos elemekre nagy vonzerőt fejtett ki. Fontos szerepet kell tulajdonítanunk a település szempontjából a Szegeden megtelepülő hospeseknek. Első említésük abban az 1247-ben kelt oklevélben található, amelyben IV. Béla nekik adományozta az elnéptelenedett Tápé földet és a Vártó nevezetű halastavat.⁷¹ A hospesek etnikumának meghatározására irányuló vizsgálódások eddig még nem jártak eredménnyel. A források a hospesek megtelepedésének körülményeiről sem tájékoztatnak. Semmi nyom nem utal arra, hogy a király az épülő várba szándékozott telepíteni őket. Telepeiket véleményünk szerint valószínűleg a vár körül kell keresni, s ennyiben más irányu fejlődés csirái tapinthatók ki Szegeden, szemben Fehérvárral⁷² vagy Győrrel⁷³, ahol a hospeseket a várba telepítették át a tatárjárás után.

II. Ulászló 1498. június 4-én kelt okleveléből szerzünk tudomást arról, hogy IV. Béla és III. András kiváltságokat adományozott Szegednek.⁷⁴ A diploma szerint ezeken Buda és Fehérvár kiváltságait kell értenünk. A forrás szűkszavúsága következtében ma még nem lehet egyértelműen állást foglalni abban a kérdésben, hogy Szeged ekkor városi vagy hospes kiváltságokat kapott-e. E probléma fontosságára a korábbiakban már utaltunk. A kérdés megválaszolásához

későbbi kutatások segíthetnek hozzá.

A kedvező földrajzi fekvés, a település igazgatási központtá válása, a hospesek megjelenése és a IV. Béla által adományozott kiváltságok arra engednek következtetni, hogy a XIII. század második felétől Szeged elindulhatott az ígéretes városi fejlődés útján. Ez a fejlődés a XIV. és XV. században tovább folytatódott. Egyik alapvető feladatnak látszik annak meghatározása, hogy Szeged a XIV-XV. században a városiasodásnak milyen fokára jutott el. Ez csak olyan egzakt mutatók segítségével oldható meg, amelyekre Elekes Lajos véleményének ismertetésekor már utaltunk. Ilyen irányú vizsgálódások kiindulópontjaként egy olyan összeírás szolgálhatna, aminek segítségével több-kevesebb pontossággal megállapíthatnánk a lakosság nagyságát. Ennek alapján kaphatnánk képet a lakosság foglalkozás szerinti megoszlásáról is, amiből az ipar és mezőgazdaság arányára, a kézműipar differenciáltságának fokára következtethetnénk. A XIV-XV. századból Szegedre vonatkozóan sajnos ilyen forrás nem áll rendelkezésünkre. Csak a XVI. század elejéről ismerünk ilyen összeírást. Az 1522-ből származó egyházi tizedlajstrom⁷⁵, amely Szeged "város" utcáinak és lakóinak névjegyzékét tartalmazza, rendkívül becses forrás a XVI. század elejének, s bizonyos megkötésekkel a XV. század második felének tanulmányozásához, de adatainak a XIV. századra, s a

XV. század elejére történő visszavetítése még erős korlátozásokkal sem lehetséges. A visszavetítés alapvetően meghamisítaná a történelmi valóságot, hisz a fejlődésben általában, s így az egyes városok fejlődésében is bekövetkezhetnek olyan ugrásszerű változások, amelyeknek előzményei egy forrásszegény korban esetleg ki sem tapinthatók. Ezért a lakosság és az iparosok számának meghatározásához ezt a rendkívül értékes összeírást nem használhatjuk fel. Ezzel korántsem állítjuk azt, hogy más vonatkozásokban - pl. topográfia, városszerkezet stb. - is kizárt a tizedlajstrom adatainak felhasználása korábbi időszakok vonatkozásában.

A fent jelzett nehézségek ellenére is célszerűnek tűnik néhány adat megemlítése. A tizedlajstrom alapján Szeged 1522. évi lakosságát Reizner János 8745 főben határozta meg.⁷⁶ Székely György is hasonló eredményre jutott. Ugyanezen forrást használva 8 ezerre becsülte a "város" lakóinak számát, amelybe beleértette a papságot, valamint az esetleges zsidó és szerb szórványokat is.⁷⁷ A korábbi évek lakosságáról csupán egy forrás tesz említést: Bertrandon de la Brocquière 1433-ból való utleírása.⁷⁸ A francia utazó általános megjegyzése alapján /"Szeged nyílt nagyváros"/ azonban semmiféle konkrét számítást nem végezhetünk az itt élő népesség nagyságának megállapítása céljából.

Az iparosok számát a tizedlajstrom névanyagából kiindulva próbálták megállapítani a kutatók. Eredményeik nem minden esetben azonosak. Reizner János és Hilf László szerint 291 önálló iparos szerepel a tizedlajstromban. Molnár Erik 279-280, Szücs Jenő pedig, aki vizsgálataiból kihagyta Tápé, Szentmihály és Bánfalva lakosságát, 259 főről állítja, hogy szoros értelemben vett ipari foglalkozást űzött. Székely György 346 iparost említ, közülük sorolva 43 kereskedőt is.⁷⁹

Ezzel szemben a XIV-XV. századból csak sporadikus adataink vannak. Ezek egyáltalán nem teszik lehetővé megalapozott következtetések levonását. Név szerint ismerünk 1422-ből egy kovácsot⁸⁰, 1415-ből egy szücsöt⁸¹, s 1429-ből három polgárt⁸², akik feltehetőleg kereskedők voltak. Mellettük még néhány litteratust is megemlítenek a diplomák. Az eltérő korszakokból származó adatok összevetése arra figyelmeztet, hogy az iparosok számának a ránk maradt oklevelekből kihámozhatónál magasabbnak kellett lennie.

Mivel sem a lakosság nagyságát, sem annak foglalkozások szerinti elkülönülését nem tudjuk meghatározni, a városiasodás fokának megállapítása csak közvetett eljárások útján lehetséges. E szempontból mindenekelőtt kézenfekvőnek látszik a terminológiai vizsgálódás, vagyis annak áttekintése, hogy Szegedet

a XIV-XV. századi forrásanyagban milyen minősítéssel illették. A városi hatóság által kiadott oklevelek közül csupán kettő maradt fenn, az egyiket 1422-ben⁸³, a másikat 1429-ben adták ki.⁸⁴ Ezek egyikében sem találkozunk a Szeged név mellett minősítéssel, mert az oklevélírók a de prepozíció és a városnév összekapcsolásával kialakított jelzős szerkezetet alkalmazták. E városi kiadványok a terminológiai vizsgálat céljára tehát nem hasznosíthatók, s ezért csak a "külső" keletkezésű források minősítéseire támaszkodhatunk. Ezeket az adatokat kronológiai sorrendben közöljük.

A keltezés ideje	Oklevéladó	Elnevezés
1348.augusztus 12.	Konth Miklós nádor	prope civitatem Zegediensem ⁸⁵
1351.	Konth Miklós nádor	prope civitatem Zeged ⁸⁶
1359.augusztus 3.	Csanádi káptalan	civitatis de Zeged inferiori ⁸⁷
1391.március 1.	Csongrád megyei tisztikar	in civitate Zeged ⁸⁸
1399.augusztus 10.	Csongrád megyei ispánok	prope civitatem Zegediensem ⁸⁹

1405.junius 14.	Zsigmond király	civitatis nostre Azzonfolua alio no- mine Felzeged ⁹⁰
1407.február 3.	Ozorai Pipo Csong- rád megyei főis- pán	prope civitatem Zegediensem ⁹¹
1407.február 5.	Ozorai Pipo Csong- rád megyei főis- pán	prope civitatem Zegediensem ⁹²
1407.február 9.	Ozorai Pipo Csong- rád megyei főis- pán	prope civitatem Zegediensem ⁹³
1407.julius 29.	Csanádi káptalan	in civitate Ze- gediensi ⁹⁴
1408.január 9.	Zsigmond király	civitatis nostre Zegediensis ⁹⁵
1409.április 14.	Zsigmond király	civitatis nostre Zegediensis ⁹⁶
1411.junius 28.	Zsigmond király	civitatis nostre Zegediensis ⁹⁷
1411.julius 26.	Zsigmond király	civitatis nostre Zegediensis ⁹⁸

1412.szeptember 6.	Zsigmond király	civitatis nostre Al- zeged ⁹⁹
1415.január 18.	Borbála királyné	civitatis Zege- diensis ¹⁰⁰
1422.junius 5.	Zsigmond király	civitatis nostre Zegediensis ¹⁰¹
1430.május 1.	Zsigmond király	civitatis nostre Zegediensis ¹⁰²
1431.október 14.	Zsigmond király	civitatem nostram Zegediensem ¹⁰³
1431.október 21.	Budai káptalan	civitatis de Ze- gedino ¹⁰⁴
1432.január 20.	Zsigmond király	item civitatum nost- rarum...Zegediensis ¹⁰⁵
1436.április 9.	Zsigmond király	civitatis nostre Zegediensis ¹⁰⁶
1436.április 20.	Zsigmond király	civitatis nostre Zegediensis ¹⁰⁷
1436.április 20.	Zsigmond király	civitatis nostre Zegediensis ¹⁰⁸

1436. április 24.

Zsigmond király

civitatis nostre
Zegediensis¹⁰⁹

A táblázatba foglalt adatok zöme, szám szerint 20, a XV. század első feléből, 5 pedig a XIV. század második feléből származik. A vizsgált elnevezéseket tartalmazó diplomák közül 14 királyi, egy pedig királynéi. Valamennyi királyi oklevél kiadása Zsigmond nevéhez fűződik. Két nádori, három káptalani kiadvány is található az összegyűjtött oklevelek között, míg a maradék öt közül hármat a Csongrád megyei tisztiakar, kettőt pedig a Csongrád megyei főispán bocsátott ki. Érdeemes felfigyelni egy másik jelenségre is. Utaltunk már arra, hogy Szeged a középkorban hosszú ideig nem alkotott egybefüggő városegészet, hanem három jól elkülöníthető településből állt. A terminológiai vizsgálat céljából felhasznált adatok közül kettő Alszegegre, egy pedig Asszonyfalva - Felszegegre vonatkozik, s mindkettő a civitas elnevezést használja.

Az egykori elnevezések feletti szemle végére érven leszögezhetjük, hogy Szeged csak a civitas minősítéssel szerepel a XIV-XV. századi okleveles anyagban. A civitas elnevezés pedig a kutatók egyértelmű állásfoglalása szerint a XIII. század 80-as éveitől a város megjelölésére szolgált,¹¹⁰ eltér-

rően a korábbi gyakorlattól, amikor is a püspöki székhelyet, illetve az ispáni várat nevezték így.¹¹¹ A terminológiai vizsgálat eredményei tehát azt sugallják, hogy Szeged a városok sorába tarthatott, az 1348-1437 közötti években. Igen meggyőző bizonyítékot szolgáltat ennek megerősítésére az 1405 és 1437 között kiadott királyi oklevelek egész sora, amelyek közül tizennégyben szerepel a *civitas nostra Zegediensis* kitétel. Mégis bizonyos óvatosságra inthet a *civitas* elnevezés. Adatok bizonyítják ugyanis, hogy több városias jellegű, de magánföldesuri joghatóság alá került települést is ezzel az elnevezéssel illettek. Elég csak Pécsre, Veszprémre, Győrre, Egerre, vagy Váradra gondolnunk, amelyeknek lakói egyházi fennhatóság alá kerülésük következtében jogi értelemben véve jobbágyok lettek, de a települések mégis *civitas* néven bukkannak fel a forrásokban.¹¹² Magyarázatot a terminológia szempontjából erre az adhat, hogy a *civitas* elnevezés püspöki székhely jelentésének továbbélésével találkozhatunk. Valamennyi említett település ugyanis püspöki székhely volt. Szeged esetében ez a lehetőség teljesen kizárt, így a *civitas* elnevezésnek nagyobb hitelt kell adnunk. A vizsgált periódusban Szeged egyetlen egy esetben sem szerepel *oppidum*-ként, illetve *civitas seu oppidum*-ként. Ez szerin-

tünk újfent a "város" szilárd jogi helyzetére utal. Az oppidum elnevezés, mellyel a magánföldesuri, esetleg királyi joghatóság alá tartozó településeket jelölték, amelyeknek lakói jogi értelemben jobbágyok voltak, csak a XV. század eleje óta használatos törvényeinkben.¹¹³ Tudomásunk szerint Szegedet oppidumként először egy 1438-ból való pápai oklevélben említik.¹¹⁴ A pápai oklevelek a terminológia szempontjából kevésbé megbízhatók, hiszen a XIV-XV. század során többször neveznek oppidumnak olyan településeket is, amelyeknek civitas voltához kétség nem férhet.¹¹⁵ Ebből a szempontból nagyobb hitelt kell adnunk Albert király 1439. június 11-i oklevelének, melyben Szeged szintén oppidumként szerepel.¹¹⁶

Az Anjou- és Zsigmond-korból egyetlen egy forrás tartalmaz utalást arra vonatkozóan, hogy Szeged egy bizonyos ideig magánföldesuri joghatóság alatt állhatott. Erre Bertrandon de la Brocquière utleírása utal. Ebben a szerző arról tudósít, hogy "a császár Szegedet valamely püspöknek adományozta".¹¹⁷ Ezt az állítást erősen kétes hitelűnek kell tekintenünk mindaddig, amig más források alá nem támasztják az információ megbízhatóságát.

Itt jegyezzük meg, hogy a vár és a "város" külön közigazgatás alatt állt. A vár zálogba adásáról több forrás is beszél, de ebből nem szabad a "város"

egészének, vagy bizonyos részeinek zálogba adására következtetnünk.

A királyi joghatóság alá tartozás következtében Szeged a fejlődés szempontjából sokkal kedvezőbb helyzetbe került, mint az Alföld másik két rangos települése, Debrecen, valamint a Várad és Szeged között féluton fekvő Gyula. A fontos kereskedelmi utvonalak csomópontjában elterülő Debrecen gyors fejlődését részben kedvező földrajzi fekvésének, részben pedig a Debreceni család városfejlesztő tevékenységének köszönhette. Debrecen annak ellenére, hogy néhány XIV. századi oklevél civitasnak nevezi, nem tekinthető valódi városnak ebben az időszakban, hanem csupán földesuri joghatóság alatt álló, széleskörű autonómiával rendelkező oppidumnak. A Debreceni család kihalta után a "város" a királyra szállt, majd néhány év után újból földesuri kézen találjuk. Földesurai között szerepel például Baliczky János, Lázárevics István, Brankovics György és Hunyadi János is.¹¹⁸

A Maróthy család tulajdonában lévő Gyula nagyütemű fejlődése a XV. század elején indult.¹¹⁹ Ebben Debrecenhez hasonlóan szintén két tényezőnek volt szerepe: a kedvező földrajzi fekvésnek és a földesur előrelátó gazdaságpolitikájának. Polgárai bizonyos foku önkormányzattal, részleges vámmentes-

séggel és várastartási joggal rendelkeztek. Gyulát ugyan 1405-ben civitasként említi egy oklevél, de 1419-ben már oppidumként szerepel¹²⁰ az írott forrásanyagban, s a terminológia itt hűen tükrözi a település jogi helyzetét.

A terminológiai vizsgálat a településeket jogi szempontból közelíti meg, s a joghatóság alapján királyi civitasokat, valamint magánföldesuri oppidumokat különít el. Ismeretes még két olyan eljárás, amely ugyancsak közvetett adatok alapján, de szintén alkalmas a városiasodás fokának megítélésére. Közös vonásuk, s egyben alapvető gyengéjük, mint erre Érszegi Géza rámutatott, hogy mindkettő a városban keletkező többlettermék felhasználásának egy-egy módjára épül.¹²¹ Az egyik módszert Le Goff nyomán Fügedi Erik dolgozta ki.¹²² Az elgondolás lényegét a koldulórendi kolostorok száma és a város fejlettsége közti kapcsolat fejezi ki. A mendikáns rendek, a monasztikus rendekkel ellentétben, elsősorban a városokban, vagy azok közelében telepedtek meg. A domkosoknak és a ferenceseknek, e harciasságukról méltán jól ismert szerzeteseknek, elsődleges feladata az antiklerikális mozgalmak megfékezése volt. Ilyen megmozdulások pedig leggyakrabban a városi szegénység körében robbantak ki. A szociális ellentétek tompításának, az antiklerikális megmozdulások leszerelésének érdekében akkor léphettek fel a leg-

eredményesebben, ha a plebejus elemekhez hasonlóan szegényes körülmények között éltek. Ezért a mendikáns rendek elvileg semmiféle vagyonnal nem rendelkeztek, s így megélhetésük egyetlen biztosítékát a városokban előállított többlettermék jelenthette. A koldulórendek közül hazánkban előbb a domonkosok jelentek meg, akik elsősorban a kereskedő városokban telepedtek meg.¹²³ A ferencesek a XIII. század elején bukkantak fel Magyarországon. A rend gyors elterjedését mutatja kolostoraik számának nagymérvű gyarapodása is.¹²⁴ A Fügedi Erik tanulmányában közzétett függelék az 1500-as év vonatkozásában tartalmazza a városokban és mezővárosokban lévő kolostorokat, míg a térkép a XVI. század elejének viszonyait tükrözi. Szempontunkból tehát mindkettő későbbi időszakról tájékoztat, s ezért csak a legfontosabb Szegeddel kapcsolatos megjegyzésre hivatkozunk. A XVI. század elejének legnagyobb városát, Budát, amely négy koldulórendi kolostorával és három ispotályával e sajátoságos listának a vezetője, Szeged követte három mendikáns rendházzal. Hasonlóan előkelő helyet foglal el ezen a ranglistán Esztergom és Pécs is. A koldulórendi kolostorok számán alapuló vizsgálat eredményeinek nyomán Fügedi figyelemztet arra, hogy Szegedet nem szabad a mezővárosok közé sorolni.¹²⁵

Időben kissé visszakanyarodva, nézzük meg, mi a helyzet az 1301-1437 közti Szegeden! A ferencesek XIV. század eleji ittlétéről tudósít egy 1316-ból fennmaradt összeírás, amelyből az is kiderül, hogy a szegedi rendház a fehérvári őrséghez tartozott.¹²⁶ Tudomásunk van továbbá arról is, hogy a ferencesek tartománygyűléseket is összehívtak Szegedre.¹²⁷ Az 1433-ban itt járt francia utazó pedig egy ferences templomban istentiszteleten is részt vett.¹²⁸ Ezen adatok részletesebb ismertetésére most nem térünk ki, mert vizsgálódásaink ezt nem igénylik.

A domonkosok szintén a XIV. század elején telepedtek meg Szegeden. A rend 1318-ban Lyonban tartott nagykáptalanja engedélyezte a magyar rendtartománynak, hogy Szegeden konventet létesítsen.¹²⁹

A XIV. század elején tehát két koldulórendi kolostor volt Szegeden. Mivel ebből az időszakból országos lista nem áll rendelkezésünkre, a mendikáns kolostorok számáról, ezért csak néhány fontosabb várossal tudjuk Szegedet összehasonlítani.

Budán, amely a XIV. század elején már az ország vezető városa, három rendház volt található: egy ferences¹³⁰, egy domonkos¹³¹, és egy ágostonos¹³² rendi.

Pécsen ugyancsak három kolostor volt. Ezek rendek szerinti hovátartozása megegyezik Budáéval.¹³³

Pesten egy ferences¹³⁴ és egy domonkos¹³⁵ kolostor állt ebben az időszakban.

Kassa csupán egy domonkos kolostorral rendelkezett.¹³⁶ A ferencesek valószínűleg csak 1401. után telepedtek meg ebben a városban.¹³⁷

Pozsonyban¹³⁸ és Sopronban¹³⁹ a ferencesek építettek egy-egy kolostort.

Sajátságos a helyzet Debrecenben, ahol 1326-ig, a domonkosok kiűzéséig két koldulórendi kolostor állt: egy ferences rendi, amelyet 1322-ben alapítottak¹⁴⁰, s egy domonkos rendi.¹⁴¹

E rövid összevetés azt bizonyítja, hogy a XIV. század elején két koldulórendi kolostort eltartó Szegedet a jelentősebb városok között kereshetjük. Az összehasonlítás alapjául szolgáló kolostorok egyébként a debreceni domonkos rendet leszámítva, még 1500-ban is működtek.

Az urbanitás fokának lemérésére alkalmas másik, Fügediénél áttételesebb módszer kidolgozása Kubinyi András nevéhez fűződik.¹⁴² Kubinyi abból indult ki, hogy a külföldi egyetemeken tanulók száma kifejezheti egy település gazdasági erejét, mivel a két tényező között egyenes arányosság tapasztalható. Elgondolásának helyességét osztrák analógia is megerősíti. Vizsgálódásaihoz az 1440-1514. közti időszak statisztikai adatait használja. A kezdő dátumot az indokolja, hogy 1437-re a pécsi egyetemet tul-

élő óbudai egyetem működése is megszűnt, s ettől az időszaktól kezdve csak külföldi egyetemekre - főleg Bécsbe és Krakkóba - járhatott a tanulni vágyó ifjuság. Az 1467-1471. közti években funkcionáló pozsonyi egyetem, s a domonkos rend budai főiskolája nem jelentett reális konkurrenciát a külföldi egyetemek számára. Az 1514-es záró dátumot az ezt követő nagymérvű gazdasági hanyatlás, s a török támadások miatt egyre fokozódó létbizonytalanság indokolta. Kubinyi is egy szempontunkból későbbi periódust tanulmányoz, így eredményeit csak nagy áttétellel alkalmazhatjuk egy korábbi, az általa vizsgált időszaktól sok tekintetben különböző periódusra. Mik is ezek az eredmények? A szerző adattárában csak azok a települések szerepelnek, amelyekből nyolcan, vagy annál többen iratkoztak be külföldi egyetemekre. Ezek száma 138. A szóbanforgó települések az egyetemre iratkozók száma alapján hat hierarchikus szintbe sorolhatók.¹⁴³ Kubinyi vizsgálatai hitelesebb képet adnak a magyar városokról és mezővárosokról, mert azokat nem jogi szempontból közelíti meg, hanem gazdasági erejüket vizsgálja. Sok esetben tudniillik, mint erre már utaltunk, gazdasági funkciói alapján több olyan települést is városnak kellene tekintenünk, amelyeket eddig a jogi kritériumok részleges hiánya miatt mezővárosnak tartottunk. Kubinyi módszere kétségtelen-

nül alkalmas arra, hogy segítségével elvégezhezzük a mezővárosok kategorizálását, kiszűrve közülük azokat, amelyeket városoknak tekinthetünk. Az adatok alapján úgy tűnik, husz olyan települést különíthetünk el, amelyek a városiasság jegyeivel bírtak. Közülük 17 királyi, kettő püspöki, egy pedig világi földesuri joghatóság alatt állt.¹⁴⁴ Közöttük találjuk Szegedet is, amely a legfelső szinten foglal helyet. A városból 102 személy iratkozott be külföldi egyetemekre, 45 Bécsben, 57 pedig Krakkóban tanult.¹⁴⁵ Ez az eredmény újfent Szeged jelentőségét támasztja alá. Sajnos, a korábbi évek vonatkozásában ilyen jellegű országos adatok nem állnak rendelkezésünkre. Néhány összevetésre azért így is nyílik lehetőség.

Szegedről 1407 és 1440 között, két, kissé bizonytalanul azonosítható nevet is idevonva, összesen tizenhárman tanultak a bécsi egyetemen.¹⁴⁶ Ugyanerre az egyetemre Budáról, nagyjából ugyanebben a periódusban /1401-1440/, ötvennégyen iratkoztak be.¹⁴⁷ Meg kell jegyeznünk, hogy ebben az időben három Krakkóban diákoskodó szegedi fiatalról is említést tesznek a források.¹⁴⁸ Ha a bécsi és krakkói egyetemen tanuló szegediek együttes számát nézzük, az is messze elmarad a bécsi egyetemre beiratkozott budaiakétól. Érdeemes figyelni arra, hogy a Kubinyi által vizsgált 74 évnyi periódusban Buda és Szeged

vonatkozásában a külföldön tanulók számát tekintve nem találkozunk ilyen nagy aránytalansággal: Budáról száznegyvenheten, Szegedről százketten iratkoztak be külföldi egyetemekre.¹⁴⁹

Egy másik összehasonlítási lehetőséget kínál az Érszegi Géza által civitas-oppidumnak minősített Sárospatak. Innen 1390 és 1438, között csupán heten kerültek a bécsi egyetemre. Krakkóban tanulókról nincs tudomásunk.¹⁵⁰

Pestről 1400 és 1440 között mindössze ötven utaztak Bécsbe tanulmányok folytatása céljából, míg Krakkóban egy ifjú diákoskodott.¹⁵¹

Igen meglepő a Bécstől nagy távolságra fekvő Gyula példája. Innen 1415 és 1449 között tizenhárman tanultak a bécsi egyetemen. Emellett öt olyan diákról is tudunk, akik 1436 és 1449 között Krakkóban folytattak tanulmányokat.¹⁵² Ez pedig összesítve, bár a vizsgált időszak majd egy évtizeddel több, mint Szeged esetében, meghaladja a Szegedről külföldi egyetemekre járók számát. Később viszont nagyarányú visszaesésnek lehetünk tanúi, ugyanis a Kubinyi által közzétett adattárban mindössze harmincegy a külföldön tanuló gyulaiak száma.¹⁵³

Összegezve megállapíthatjuk, hogy korszakunk vonatkozásában ettől a módszertől hatékony segítséget nem remélhetünk. Messzemenő következtetések helyett csupán annyit kockáztathatunk meg a külföldön tanulók

száma alapján, hogy a XV. század elejétől Szegeden egy nagyobb arányú fejlődés indulhatott el.

Most pedig térjünk rá az 1301-1437 közti Szeged gazdasági és jogi helyzetének vizsgálatára. Utaltunk már arra, hogy a foglalkozásnevek alapján mindössze egy kovácsról és egy szücsről tesznek említést a források. Bár az iparosok számának ennél kétségtelenül jóval magasabbnak kellett lennie ebben a korban, az oklevelek alapján arra következtethetünk, hogy Szeged elsősorban a kereskedelemnek köszönhette felvirágzását. Ez kedvező földrajzi helyzetéből is adódik, hiszen a város fontos vízi és szárazföldi utvonalak találkozásánál fekszik. Budáról a Sáregyházán és Félegyházán keresztül vezető nagy-uton lehetett eljutni Szegedre, majd az ottani révén átkelve a Tisza bal partjára, a Maros és az Al-Duna határolta területen folytathatta útját a kereskedő. Ugyancsak nagy forgalmat bonyolíthatott le a Szegedet Csongráddal, valamint Bajával összekötő út. Erdély felé a Maros biztosított összeköttetést. Nem szabad megfeledkeznünk a Tiszáról sem, amely szinte a megye egész területén hajózható volt.¹⁵⁴ A szegedi polgárok kereskedelmi tevékenységéről a források nagyobb száma következtében jóval hitelesebb kép rajzolódik ki, mint a kézműiparról. Összesen tíz olyan oklevél maradt ránk az 1301-1437 közti időszakból, amely a

szegediek számára kereskedelmi privilégiumokat tartalmaz, illetőleg a kereskedő tevékenység üzése szempontjából elengedhetetlenül fontos körülményre utal.¹⁵⁵

A tíz oklevél közül csupán egy származik a XIV. századból, a többi a XV. század első évtizedeiből való. A privilégiumok számának XV. század eleji nagyarányu növekedése is arra enged következtetni, hogy a "város" életében ekkor egy lendületesebb fejlődés kezdődhetett el. A "város" XIV. századi kereskedelmi életéről keveset tudunk. Tény, hogy nem találjuk azok között a helyek között, amelyek a XIV. század elején országos vásár tartására kaptak engedélyt. Ez pedig azt jelenti, hogy Szeged nem tartózhatott a legjelentősebb kereskedő városok csoportjába, amelyeket a XIV. század elején Buda, Fehérvár, Sopron, Pozsony és Kassa alkotott.¹⁵⁶ Valószínű, hogy a XIV. századi Szeged életében csak hetivásárral találkozunk. E fontos kérdéssel a későbbiek során részletesebben is foglalkozunk. A szegedi polgárok XIV. századi kereskedelmi tevékenységéről lényegében két oklevél közöl adatokat. A szekszárdi konvent 1347-ben kelt relációja arról tájékoztat, hogy Péter mester bodrogi főispán erőszakkal eltérítette azokat a kereskedőket, akik a Töttös mester Bátmonostornak nevezett birtokán tartandó hetivásárra igyekeztek. E diploma alapján arra következtethetünk, hogy ezen a vásáron szegedi kereskedők is részt szoktak venni, mi-

vel azok között az utvonalak között, amelyeken a kereskedők a bátmonostori vásárra mentek, a szegedit is megemlítették.¹⁵⁷ A másik adat 1389-ből való. Az oklevél szerint Zsigmond király megparancsolta a szeri nemeseknek, hogy a sáregyházi uton járó szegedi kereskedők vámmentességét tartsák tiszteletben.¹⁵⁸ Ez utóbbi adat alapján felmerül annak gyanúja, hogy a szegediek ekkor még csak korlátozott vámmentességgel rendelkeztek. Országos vámmentességükről csak a XV. század eleji oklevelek irnak. Az első ilyen jellegű forrás 1405-ből való.¹⁵⁹ Hasonló jelenséget figyelhetünk meg más városok kereskedelmi tevékenységének tanulmányozásakor is. Kezdetben Pozsony és Kassa is csak területileg korlátozott vámmentességet élvezett. Gazdasági erejük csupán ezt tette lehetővé.¹⁶⁰

A vámmentesség gyakorlati érvényesítése soha sem volt könnyű. Ezt bizonyítja egyrészt a privilégiumok gyakori megerősítése, másrészt a vámmentesség megsértése miatt lefolytatott perekről megemlékező oklevelek viszonylag nagy száma. A szegediek leggyakrabban a szeri nemesekkel kerülhettek ellentétbe a vámmentesség ügyében. Az 1389. évi oklevélre már utalunk. Egy 1407-ből származó diploma ugyancsak a szeri nemesek és a szegedi kereskedők közt kirobbant peres ügygel foglalkozik. Külön figyelmet érdemel az a körülmény, hogy az ügyben Ozorai Pipo Csongrád megyei

főispán ítélkezett, s a szegedi birót, Geges Györgyöt büntetéspénz fizetésére kötelezte, mivel az a vámmmentességet bizonyító királyi kiváltságlevelet a megjelölt időpontban nem mutatta fel.¹⁶¹

A kereskedés nem tartozott a veszélytelen foglalkozások közé. Fegyveres támadások is gyakran érték a kalmárokat. Ez történt három szegedi polgárral, akikre 1429-ben Bátmonostori Töttös László özvegyének jobbágysai támadtak, s portékáikat erőszakkal elvették tőlük. Az eset végülis szerencsésen fejeződött be, mert Töttös László özvegye és fia kártalanította a sérelmet szenvedett polgárokat. Az ügyben a városi hatóság állított ki felmentő levelet.¹⁶²

A diplomák általános megjegyzései alapján nagyon nehéz meghatározni, hogy mivel kereskedhettek a "város" polgárai. Az elbeszélő forrásokat is segítségül hívva, főleg élelmiszerekre, borra és állatokra gondolhatunk. Bertrandon de la Brocquière leírása hívja fel a figyelmet arra, hogy a "város" környéki termékeny földeken nagy mennyiségű gabonát termeltek. Külön megemlékezik a szilaj és kimondottan eladásra szánt lovakról is.¹⁶³ A leírás alapján tehát nagyarányu lótenyésztéssel is számolnunk kell. A Tisza és a környékbeli vizek halban igen gazdagok voltak. A hal pedig, fontos böjti eledel lévén, a középkorban a keresett élelmiszercikkek közé tartozott.

Valószínű, hogy tartósított formában hallal is kereskedhettek a polgárok. A bortermelésnek régi hagyományai voltak a "városban". A XIV. század elején az Arad környéki vidéken birtak szőlőket a polgárok.¹⁶⁴ A XV. század eleji források pedig a szerémségi szőlőkről beszélnek. A szerémségi bor kiváló minőségű, az egész országban, sőt a határokon túl is keresett cikk volt. A Horszakunkba vágó oklevelek a szőlőtermelésről, valamint a bornak Kamancról és Péterváradról Szentmártonba történő szállításáról ugyan említést tesznek¹⁶⁵, de arról hallgatnak, hogy a bort hol értékesítették. A kutatók többsége a borkereskedelem alapjául szolgáló szőlőtermelést városias, ipari-kereskedelmi tevékenységnek minősíti.¹⁶⁶

A kereskedelemmel függ össze a vásártartás kérdése is. Forrásaink közül mindössze háromban találunk vásárookra vonatkozó utalást. A legkorábbi vásárt egy 1327-1330 között keletkezett oklevél említi meg. Bizonyos megfontolások arra mutatnak, hogy ez hetivásár lehetett, s nem kizárt annak a lehetősége sem, hogy a vásárbékéért a szegedi várnagy felelhetett. Az oklevél elmondja ugyanis, hogy a szegedi alvárnagy több széplaki jobbágyot fogott itt el. A vásárt a később Felszegednek nevezett helyen tartották, amire az "in superiori foro de Zeged" kitétel utal.¹⁶⁷ A vásár az idők múltán valami miatt megszűnhetett, mert egy évszázaddal később, 1431-ben,

Zsigmond király engedélyezett ugyanezen a területen hetivásárt.¹⁶⁸ Ez már kimondottan forum liberum volt, ami azt jelentette, hogy a vámokból befolyt pénz nem a királyt, hanem a városi hatóságot illette, s az ügyelt a vásárbéke fenntartására is. Szeged egy közelebbről meg nem határozható részén hétfői napon is tartottak vásárt. Ezt egy 1407. július 29-én kelt oklevélből tudjuk, amelyben a csanádi káptalan három vásáron történő kikiáltással idézett meg néhány gonosztevőt.¹⁶⁹ A vásárokat Révkanizsán, Szer faluban és Szeged városában /in civitate Zegediensi/ tartották. Nem bocsátkozván a háromvásáros kikiáltások kérdésének tárgyalásába, most csak egy megjegyzést teszünk. Elképzelhető, hogy ez a vásár azonos a Hunyadi János által 1456. június 9-én kiadott oklevélben szereplővel. Ebben a diplomában ugyanis Hunyadi nem vásártartást engedélyez, hanem megparancsolja a szegedi várnagyoknak, hogy a hétfői vásárra érkező kereskedőktől adót szedni ne merészeljenek.¹⁷⁰

Vizsgálódásainkat azzal zárhatjuk, hogy Szegeden az 1301-1437 közti időszakban feltehetőleg csak hetivásárokat tartottak. A szakirodalomban találunk olyan véleménnyel, hogy a városfejlődés kezdeti időszakában a környező falvakkal való árucseré lebonyolítását elvégző hetivásár volt a fontosabb vásárfajta. A távolsági kereskedelembe való bekapcsolódás-

hoz viszont feltétlenül szükség volt az országos vásárra.¹⁷¹ Ezzel a vélekedéssel messzemenően egyetértünk, de hangsúlyozzuk azt, hogy csak a vásárok típusát mérlegelve, a valódi várost és a mezővárost nem tudjuk szétválasztani, hiszen több országos vásártartásra jogosult oppidumot is ismerünk. Szeged kereskedőinek tevékenysége és a három vásárról szóló tudósítások meggyőzően bizonyítják, hogy a "város" élénk árucsere központja volt a vizsgált időszakban.

Végezetül érintenünk kell még a "város" jogi helyzetét, s a városi autonómia kérdését is. A terminológiai vizsgálatok azt mutatták, hogy Szeged minden kétséget kizáróan a király joghatósága alá tartozott 1301 és 1437. között. A polgárok ügyeik intézésében széleskörű autonómiával rendelkeztek, s egy 1412-ből való oklevél szerint bíráikat szabadon választhaták. Ez az Alszegedre vonatkozó diploma azonban közvetett bíróválasztásról beszél, mert a városi hatóság vezetőjét végső soron a polgárok közül kikerülő negyven alkalmas és tisztességes személy, az úgynevezett elektorok választották.¹⁷² A kétlépcsős választási eljárás meglehetősen elterjedt jelenség volt a középkori városok életében, s minden bizonnyal a városi ellenzék mozgólódásának visszaszorítását szolgáltatta.¹⁷³ A XV. század eleji oklevelek azt is elmond-

ják, hogy szegedi polgárt csak saját bírása előtt perelhettek, s társai tartozásai miatt felelősségre nem vonhattak. A bonyolultabb ügyek eldöntésében a tárnokmester segítségét is igénybe lehetett venni.¹⁷⁴ A szegedi bíró nemcsak a kisebb ügyekben ítélkezhetett, hanem egy 1429. évi oklevél tanúsága szerint a lopás, a rablás, az emberölés és más köz-törvényes bűntettek esetében is jogosult volt ítéletet mondani.¹⁷⁵ A jogi kiváltságok közé tartozott a szabad plébánosválasztás is. Korszakunk vonatkozásában konkrét adat sajnos ezzel kapcsolatosan sem maradt fenn. Csupán Mátyás király 1458. augusztus 16-án kelt oklevelére hivatkozhatunk. Ebben egy általános jellegű utalás szerepel, ami arról tájékoztat, hogy a "városban" lévő Szent Demeter, Szent György, Szent Péter és Szent Erzsébet templomok felett a szegedi polgárok ősidők óta gyakorolták a kegyuri jogot. Arra a kérdésre, hogy az említett egyházak közül melyik lehetett a "város" plébániatemploma, a kutatás jelenlegi állása szerint még nem tudunk válaszolni. Az ősidők kitétel pedig természetesen nem szó szerint értendő, de érvényességét a XV. század vonatkozásában elfogadhatónak tarthatjuk.

Itt ejtenénk néhány szót a városi autonómiát kifejező pecsétről. Forrásaink között két olyan, a városi hatóság által a XV. század elején kiadott ok-

levél is szerepel, amelyeknek az alján pecsét nyoma látható.¹⁷⁷ Sajnos, e nyomok alapján sem a pecsétkép, sem a felirat nem rekonstruálható, pedig ellenkező esetben értékes segítséget kaphattunk volna a "város" belső szerkezetének tanulmányozásához. A későbbi évekből ismert sigillum kérdésére most nem térünk ki.

Az eddigieket összegezve elmondhatjuk, hogy a több irányban folytatott vizsgálódások eredményeinek segítségével sem vagyunk képesek egyértelműen kijelölni Szeged helyét a XIV-XV. századi magyar városhierarchiában. Ennek egyik oka az, hogy a városok életében döntő szerepet játszó kézműiparról a rendelkezésünkre álló adatok alapján nem tudunk valós képet alkotni. Nem ismerjük sem az iparüzők számát, sem az ipar differenciáltságának fokát, s céhek létezéséről sem tudunk. Egy települést pedig fejlett kézműipar nélkül nem minősíthetünk civitasnak. Ezzel természetesen nem a kereskedelem városfejlesztő szerepét vonjuk kétségbe, csupán azt hangsúlyozzuk, hogy e két városias jellegű foglalkozás feltételezi egymást. Valószínű, hogy Szeged esetében a források nagymérvű pusztulása idézte elő azt a helyzetet, hogy csak néhány adatra támaszkodhatunk a kézműipar vizsgálatánál, s nem pedig annak alacsony színvonalára. Feltehetőleg ez a magyarázata annak is, hogy

az élénk kereskedelmi tevékenységet űző Szegeddel kapcsolatban országos vásárt említő oklevél nem maradt fenn.

A másik ok az, hogy a városiasság fokának meghatározására alkalmazott közvetett eljárások eredményei különbözőek. A koldulórendi kolostorok száma alapján Szeged egy szinten volt a többi nagyvárossal, de az egyetemre járók számát tekintve ez már nem mondható el. Figyelembe kell venni azonban azt is, hogy az utóbbi módszer korszakunk vonatkozásában kevésbé megbízható. Egyértelmű eredménnyel csak a terminológiai vizsgálat szolgált, ami bebizonyította, hogy Szeged a király joghatósága alá tartozott. Szeged életében a XV. század elején egy lendületesebb fejlődési szakasz vette kezdetét, amit a kereskedelmi privilégiumok és az egyetemre járók száma is alátámaszt. A fent jelzett problémák ellenére is a városias jellegű települések között kell számon tartanunk Szegedet, hiszen hetivásárai révén a környék árucseréjének lebonyolításában nagy szerepet vállalt, az ország kereskedelmi életébe szervesen beilleszkedett és jogi vonatkozásban széleskörű autonómiával rendelkezett.

JEGYZETEK

1. A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei. 1966. 16.
2. Uo. 16-19.
3. Szücs Jenő: Városok és kézművesség a XV.századi Magyarországon. Bp. 1955. 18.
4. A német történészek közül Konrad Schünemann, a magyarok közül Hóman Bálint nevét emlitenénk meg.
5. A római kontinuitás elméletének kidolgozása Pleidell Amhrus nevéhez fűződik.
6. Fügedi Erik: Középkori magyar városprivilégiumok. Tanulmányok Budapest Multjából. 1961. /továbbiakban: Fügedi: Városprivilégiumok/ 20-23.
7. Major Jenő: A magyar városok és városhálózat kialakulásának kezdetei. Településtudományi Közlemények. 1966. 48-90.
8. Mezővárossá fejlődött vásárhelyek. Major: i.m.78.

Muraszerdahely	/Zala megye/
Dunaszerdahely	/Pozsony megye/
Szered	/Pozsony megye/
Csütörtök	/Pozsony megye/
Fertőszombathely - ma Nezsider -	/Moson megye/

Szombathely - az egykori Baranya megye Dráván-
tuli részén, ma Szuhotica puszta
Koska közelében.

Martonvásár	/Fejér megye/
Pétervására	/Heves megye/
Kisdi-Vásár/hely/	/Bács megye/
Cikó-Vásárhely	/Temes megye/
Somlóvásárhely	/Veszprém megye/
Muraszombat	/Vas megye/

9. Várossá fejlődött vásárhelyek. Major: i.m.80.

Nagyszombat	/Pozsony megye/
Rimaszombat	/Hont megye/
Marosvásárhely	
Kézdivásárhely	/Erdély/
Ceikszereda	
Szombathely	/Vas megye/
Hódmezővásárhely	/ Csanád megye /

10. Fügedi Erik: Székesfehérvár középkori alaprajza
és a polgárság kezdetei Magyarországon. Telepü-
léstudományi Közlemények. 1967. /továbbiakban:
Fügedi: Székesfehérvár alaprajza/ 37.

11. Magyarország története I. 1116-1242. /továbbiak-
ban: Magyarország tört.I./ Sajtó alatt. A vonat-
kozó rész Kristó Gyula munkája.

12. Budapest története II. /Szerk.: Gerevich László,
Kosáry Domokos/ Bp. 1973. /továbbiakban: Budapest
tört.II./ 281.

13. Fügedi Erik: Topográfia és városfejlődés a középkori Óbudán. Tanulmányok Budapest Mult-jából. 1959. 7-56.
14. CD. IV/1. 73-74. Mivel a fehérvári hospesek kiváltságait tartalmazó eredeti oklevél megsemmisült, IV.Béla 1237-ben privilégiumot adott ki a fehérvári polgárok /cives/ számára, amelyben megerősítette őket korábbi szabadságaikban. IV.Béla oklevelét csak XIV.századi tartalmi átiratból ismerjük.
15. Fügedi: Székesfehérvár alaprajza 37.
16. Magyarország tört.I. ; Fügedi: Városprivilégiumok 26-27.
17. CD. II. 387-389.
18. ZW. I. 9.
19. Fügedi: Városprivilégiumok 26.
20. Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana. Edidit: Stephanus Ladislaus Endlicher. Sangalli 1849. 426.
21. Az első, szövegében ránkmaradt pesti városprivilégium 1244-ből való. Ezt lásd: Bp.I. 41-43.
22. Szentpétery Imre: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. 647.

23. Pl.Varasd, Verőce. Magyarország tört.I.
24. Ladányi Erzsébet: Libera villa, civitas, oppidum. Terminologische Fragen in der Ungarischen Städteentwicklung. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica. Tomus XVIII. Bp. 1977. 15.
25. Uo. 14-15.
26. Kubinyi András: A magyarországi városhálózat XIV-XV. századi fejlődésének néhány kérdése. Tanulmányok Budapest Multjából. 1972./továbbiakban: Kubinyi: A magyarországi városhálózat/ 49.
27. Elekes Lajos: A középkori magyar állam története megalapításától mohácsi bukásáig. Bp.1964. 100.
28. Uo. 120.
29. Uo. 179.
30. Szűcs J.: i.m. 19.
31. Bácskai Vera: Magyar mezővárosok a XV. században. Bp. 1965. 17.
32. Fügedi Erik: A befogadó a magyar királyság. Történelmi Szemle. 1979. 374-375.
33. A gazdasági kiváltságokra lásd: Fügedi: Városprivilegiumok 28-58.; Csizmadia Andor: A magyar városi jog. Kolozsvár 1941. 28-32.

34. A jogi kiváltságokra lásd: Fügedi: Városprivilégiumok 58-73.; Csizmadia: i.m. 22-27, 36-39.; Szentpétery Imre: A tárnoki ítélőszék kialakulása. Századok. 1934. 510-590.
35. Fügedi: Városprivilégiumok 74-78.
36. Uo. 53.
37. Nagymaros privilégiumáról van szó. CD.VIII/2. 516.
38. Fügedi: Városprivilégiumok 46.
39. Többek között Mályusz Elemér, Bácskai Vera, Fügedi Erik, Székely György.
40. Mályusz Elemér: A mezővárosi fejlődés. Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14.században. /Szerk.: Székely György/. Bp. 1953. 128-191.
41. Uo. 160-170.
42. Uo. 182.
43. Fügedi Erik: Mezővárosaink kialakulása a 14. században. Történelmi Szemle. 1972. /továbbiakban: Fügedi: Mezővárosaink/ 321-342.
44. Kubinyi: A magyarországi városhálózat 47-48.
45. Fügedi: Mezővárosaink 325.
46. Mályusz: i.m. 175.
47. Fügedi: Mezővárosaink 323.
48. Kubinyi: A magyarországi városhálózat 46-47.
49. Fügedi Erik: Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon. Századok. 1972. /továbbiakban: Fügedi: Koldulórendek/. 92.

50. Uo. 92.
51. Uo. 92.
52. Kubinyi András: A középkori magyarországi városhálózat hierarchikus térbeli rendjének kérdéséhez. Településtudományi Közlemények. 1971. /továbbiakban: Kubinyi: Hierarchikus térbeli rend/. 72-73.
53. Szücs J.: i.m. 98.
54. Kubinyi András: A XV-XVI. századi magyarországi városi fejlődés kérdéséhez. Századok. 1965. 521.
55. Kubinyi: A magyarországi városhálózat 47.
56. Ugyancsak ezt a nézetet vallja Elekes Lajos. Elekes: i.m. 246. Bácskai Vera, aki a XV. századi mezővárosok két lényeges vonását vizsgálta - a népességkoncentrációt és a kézműipart - szintén elismeri az oppidumoknak az agrárfejlődésben és az árutermelésben játszott pozitív szerepét. Bácskai: i.m. 138.
57. E kérdéssel bővebben Bácskai Vera foglalkozott a Magyar mezővárosok a XV. században c. munkájában. Gyűjtéséből említünk néhány példát az országos vásárral rendelkező mezővárosokra. Ilyen volt többek között Galgóc, Nezsider, Óvár, Kismarton, Nagymarton, Vasvár. Bácskai: i.m. 71-74.
58. A mezővárosok gazdasági és jogi kiváltságaira lásd Fügedi: Mezővárosaink 327-335.

59. Hanusfalva lakóit a Kapihan, a modoriakat pedig a Fancsalhan szedett adó alól mentette fel a király. Fügedi: Mezővárosaink 329.
60. CD. IX/2. 326.
61. Erre példa Pécsvárad esete, ahol a mezőváros előljárósága élt is ezzel a joggal. Fügedi: Mezővárosaink 330.
62. Erre lásd: Fügedi: Mezővárosaink 329.; Makkai László: A mezővárosi földhasználat kialakulásának kérdései. Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára. /Bukarest/ Kolozsvár 1957. 463-464.
63. Mályusz: i.m. 140.
64. Szücs István: Szabad királyi Debreczen város történelme. I.56.
65. Fügedi: Mezővárosaink 332.
66. Mályusz: i.m. 145.
67. Fügedi: Mezővárosaink 335.
68. Mályusz: i.m. 151-153.
69. Paulinyi Oszkár: Tulajdon és társadalom a Garam-vidéki bányavárosokban. Történelmi Szemle. 1962. 178-179.
70. Az Árpád-kor vonatkozásában lásd: Schwarcz Klára: Szeged Árpád-kori történetének néhány kérdése. Sajtó alatt.
71. Reizner IV. 3.

72. Fügedi: Székesfehérvár alaprajza. 39.
73. Fügedi Erik: Győr városának 1271. évi kiváltságlevelé. Győr. Városhistóriai tanulmányok /Szerk.: Dávid Lajos, Lengyel Alfréd, Z. Szabó László/ Győr. 1971. 113.
74. Reizner IV. 87-88.
75. Uo. 97-128.
76. Reizner János: Szeged története III. Szeged 1900. 138.
77. Székely György: Vidéki termelőágak és az árukereskedelm Magyarországon a 15-16. században. Agrártörténeti Szemle. 1961. 339. 67. jegyzet.
78. Szamota: Régi utazások 91.
79. Az adatok Székely György idézett munkájából való. Székely: i.m. 323-324.
80. Mathias faber. Reizner IV. 28.
81. Johannes Pellifex. Uo. 26.
82. Gregorius Theperch, Anthonius Bolonia, Stephanus Bercel. Uo. 30.
83. Uo. 28.
84. Uo. 30.
85. CD. IX/1. 625.
86. A. VII. 173.
87. Reizner IV. 4.
88. Zs. I. 1913. sz.
89. Zs. I. 6001. sz.
90. Zs. II/1. 3972. sz.

91. Zs.II/1. 5272.sz.
92. Zs.II/2. 5274.sz.
93. Zs.II/2. 5283.sz.
94. Zs.II/2. 5649.sz.
95. Reizner IV. 16.
96. Uo. 18.
97. Uo. 20.
98. Uo. 22.
99. Uo. 25.
100. Uo. 26.
101. Uo. 27.
102. Uo. 31.
103. Uo. 32.
104. Uo. 33.
105. Decreta Regni Hungariae 256.
106. Reizner IV. 34.
107. Uo. 35.
108. Uo. 36.
109. Uo. 39.
110. Ladányi: i.m. 14.
111. Győrffy György: István király és műve.Bp.1977.
186, 211, 226, 228.
112. Érszegi Géza: Sárvár a középkorban. Sárvár
monográfiája. Szomhathely 1978. 194.
113. Ladányi: i.m.28.
114. Lukcsics II. 561.sz.

115. Ladányi: i.m. 16-17.; 37.jegyzet.
116. Reizner IV. 45.
117. Szamota: Régi utazások 92.
118. Debrecenre lásd: Szücs István: i.m. 1-60.;
Fügedi: Mezővárosaink 336-337.; Balogh
István: Adatok az alföldi mezővárosok határ-
használatához a XIV-XV. században. A Hajdu-
Bihar megyei Levéltár Évkönyve. 1976. 5-23.
119. Gyulára lásd: Scherer Ferenc: Gyula város
története I. Gyula 1938. 24-59.; Fügedi:
Mezővárosaink 341-342.
120. Scherer: i.m. 48.
121. Érszegi: i.m. 193.
122. Fügedi: Koldulórendek 69-96.
123. Uo. 77-79.
124. Uo. 79-80.
125. Uo. 94.
126. Anal.Franc. IV. 555.
127. Reizner: i.m. III.10.
128. Szamota: Régi utazások 92.
129. Reichert IV. 110.
130. Anal.Franc.IV.555.
131. Pfeiffer Nicolaus: Die ungarische Dominikaner-
provinz von ihrer Gründung 1221 bis zur
Tatarenwüstung 1241-1242. Zürich. 1913. 31.
132. Budapest tört.II. 77.

133. Györffy: Történeti földrajz I. 360.
134. Anal. Franc. N. 555.
135. Pfeiffer: i.m. 29.
136. Uo. 40.
137. Karácsonyi János: Szent Ferencz rendjének
története Magyarországon 1711-ig. I. Bp. 1922.
182.
138. Anal. Franc. IV. 554.
139. Uo. 554.
140. Karácsonyi: i.m. 156.
141. Györffy: Történeti földrajz I. 611.
142. Kubinyi: Hierarchikus térbeli rend 58-78.
143. Uo. 74-76.
144. Kubinyi: A magyarországi városhálózat 47.
145. Kubinyi: Hierarchikus térbeli rend 74.
146. Schrauf Károly: Magyarországi tanulók a bécsi
egyetemen. Bp. 1892. 35, 36, 47, 65, 68, 77,
80, 81.
A két bizonytalan azonosítású név: Georgius
Johannis de Ziget /Schrauf: i.m. 28/ és Sebastia-
nus de Sciget /Schrauf: i.m. 52/.
147. Budapest tört. II. 89.
148. Bálint Sándor: Szeged reneszánsz kori művelt-
sége. Bp. 1975. 66.
149. Kubinyi: Hierarchikus térbeli rend 74.
150. Érszegi: i.m. 194.

151. Budapest tört. II. 90.
152. Scherer: i.m. 53.
153. Kubinyi: Hierarchikus térbeli rend 75.
154. Györffy: Történeti földrajz I. 886.
155. 1. Zs.II/1. 3972.
 2. Reizner IV. 18-19.
 3. Uo. 26-27.
 4. Uo. 27-28.
 5. Uo. 30-31.
 6. Uo. 33-35.
 7. Uo. 35-36.
 8. Uo. 36-37.
 9. Uo. 39-40.
 10. Uo. 4-5.
156. Fügedi: Városprivilegiumok 35.
157. Z.II. 263-264.
158. Reizner IV. 4-5.
159. Zs. II/1. 3972.
160. Fügedi: Városprivilegiumok 39.
161. Zs. II/2. 5274.
162. Reizner IV.30.
163. Szamota: Régi utazások 91-92.
164. Petrovics István: Oklevelek Szeged középkori történetéhez. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. LXVI.Szeged 1979. 62.
165. Reizner IV. 16-17.

166. Elekes: i.m. 179.; Surányi Bálint: Kereskedő-
gilde Nagyszombathan a visegrádi kongresszus
évében. Történelmi Szemle 1959. 270-271.
167. Petrovics: i.m. 62.
168. Reizner IV. 31-32.
169. Zs. II/2. 5649.
170. Reizner IV. 50-51.
171. Fügedi: Városprivilegiumok 35.
172. Reizner IV. 24-25.
173. Szűcs J.: i.m. 278-338.
174. Reizner IV. 18-19.
175. Uo. 29.
176. Uo. 54.
177. Uo. 28, 30.

A DISSZERTÁCIÓBAN HASZNÁLT FORRÁSKIADVÁNYOK
ÉS FONTOSABB KÉZIKÖNYVEK RÖVIDÍTÉSEINEK JEGYZÉKE

- A. = Anjou-kori Okmánytár. Szerk.:
Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula. I-
VII. Bp. 1878-1920.
- Anal. Franc. = *Analecta Franciscana, sive chroni-
ca aliaque varia documenta ad his-
toriam Fratrum Minorum spectantia*
edita a patribus collegii S. Bona-
venturae. I-IV. Ad Claras Aquas
/Quaracchi/ 1885-1906.
- Apponyi = A Pécz nemzetség Apponyi ágának az
Apponyi grófok családi levéltárában
őrizett oklevelei. I. 1241-1526. Bp.
1906.
- Bánffy = Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli
losonczi Bánffy család történetéhez.
Szerk.: Varju Elemér, Iványi Béla.
I-II. Bp. 1908-1928.
- Blagay = A Blagay-család oklevéltára. Beveze-
tő tanulmányokkal a család történeté-
hez. Szerk.: Thallóczy Lajos és Bara-
bás Samu. Bp. 1897.
- Bp. I. = Budapest történetének okleveles em-
lékei. Csánky Dezső gyűjtését kiegé-
szítette és sajtó alá rendezte Gár-

- donyi Albert. I. Bp. 1936.
- Bunyitai = A váradi káptalan legrégibb statutumai. Közreboocsájtja Bunyitai Vincze. Nagyvárad 1886.
- Cod. dipl. Mor. = P. Ritter v. Chlumecky - Joseph Chytil: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Siebenter Band. Brünn 1854.
- CD. = Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fejér. I-XI. Budae 1829-1844.
- Cod. dipl. regni Croatiae = Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. II-XV. Collegit et digessit Smičiklas, T. Zagrabiae 1904-1934.; XVI. Collegit Smičiklas, T., digessit Kostrenčić, M.
- DE. = Magyar diplomaciai emlékek az Anjou-korból. Szerk.: Wenzel Gusztáv. I-III. Bp. 1874-1876.
- Decreta regni Hungariae = Franciscus Döry, Georgius Bónis, Vera Bácskai: Decreta regni Hungariae 1301-1457. Bp. 1976.
- Dl. = Magyar Országos Levéltár, Mohács előtti gyűjtemény.
- Górka = Anonymi descriptio Europae orientalis. Ed.: Olgierd Górka. Cracoviae 1916.

- Gyárfás = Gyárfás István: A jász-kunok története. I-II. Kecskemét 1870-1873; III. Szolnok, 1883; IV. Bp. 1885.
- Györffy: Történeti földrajz I. = Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Bp. 1963.
- Győri Füz. = Győri történelmi és régészeti füzetek. Kiadja Ráth Károly és Rémer Flóris. I-IV. 1861-1865.
- Házi = Sopron szabad királyi város története. Közli: Házi Jenő. I. rész 1-3. oklevelek. Sopron 1921-1924.
- Héderváry = A Héderváry család oklevéltára. Közlik Radvánszky Béla és Závodszky Levente. I-II. Bp. 1909-1922.
- HO. = Hazai Okmánytár. Kiadják: Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly és Vég helyi Dezső. I-V. Győrött 1865-1873., Ipolyi Arnold, Nagy Imre és Vég helyi Dezső. VI-VIII. Bp. 1876-1891.
- H Okl. = Hazai Oklevéltár 1234-1536. Szerk.: Nagy Imre, Deák Farkas és Nagy Gyula. Bp. 1879.
- Iványi: Eperjes = Eperjes szabad királyi város levéltára 1245-1526. Irta és összeállította Iványi Béla. Szeged 1931.
- Károlyi = A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. Sajtó alá rendezi

- Géresi Kálmán. I. Oklevelek 1253-1413. Bp. 1882.
- Lukcsics = XV. századi pápák oklevelei. V. Márton pápa 1417-1431. Kiadja Lukcsics Pál. I. Bp. 1931.
- Máramaros = Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. Kiadta apszai Mihályi János. Máramaros-sziget 1900.
- MES = Monumenta ecclesiae Strigoniensis. I-II. Ed.: Ferdinandus Knauz. Strigonii 1874-82; III. Ed.: Lodovicus Crescens Dedek. Strigonii 1924.
- Regesta supplicationum I. = Regesta supplicationum. VI. Kelemen pápa 1342-1352. Összegyűjtötte és feldolgozta Bossányi Árpád. I. Bp. 1916.
- Reichert = Acta capitulorum generalium Ordinis Praedicatorum. Recensuit fr. Benedictus Maria Reichert. I-II. Romae 1898-1899. /Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum Historica III-IV./
- Reizner IV. = Reizner János: Szeged története. IV. kötet. Oklevéltár, név- és tárgymutató. Szeged 1900.
- SRH = Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. I-II. Budapestini 1937-1938.

- Sopron vm. = Sopron vármegye története. Oklevéltár. Szerk.: Nagy Imre. I-II. Sopron 1889-1891.
- Székely okl. = Székely oklevéltár 1229-1776. Közéteszi Barabás Samu. Bp. 1934.
- Szentpétery Imre: = Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke 1000-1272. I. Bp. 1923.
- Az Árpád-házi királyok oklevelei
- Sztáray = A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. Szerk.: Nagy Gyula. I-II. Bp. 1887-1889.
- Teleki = A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára. Szerk.: Barabás Samu. I-II. Bp. 1895.
- Temes = Oklevelek Temesvármegye és Temesváros történetéhez. Másolta és gyűjtötte Pesty Frigyes. Sajtó alá rendezte Ortway Tivadar. I. 1183-1430. Pozsony 1896.
- Theiner = Vetera monumenta historica Hungarum sacra illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis depromata, collecta ac serie chronologica disposita ab Augustino Theiner. I-II. Romae 1859-1860.
- Varga I. = Varga Ferenc: Szeged város története. I. A legrégibb időktől a török foglalásig. Szeged 1877.

VMO

= Vatikáni magyar okirattár. Első sorozat 1. kötet. Bp. 1887.

Z.

= A zichi és vászonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Szerk.: Nagy Imre, Nagy Iván, Vég helyi Dezső, Kammerer Ernő, Lukcsics Pál. I-XII. Pest, Bp. 1871-1931.

Zala

= Zala vármegye története. Oklevéltár. Szerk.: Nagy Imre, Vég helyi Dezső és Nagy Gyula. I-II. Bp. 1886-1890.

ZW.

= Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Von Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Gustav Gündisch. I-IV. Hermannstadt 1892-1937.

Zs.

= Zsigmondkori oklevéltár. Összeállította Mályusz Elemér. I-II. Bp. 1951-1958.

FÜGGELÉK

Szegedi főesperesek

1301. János¹

1308. Szilveszter²

1320. Iwan³

1323. Péter⁴

1348. Albert⁵

1356. Tamás⁶

1. Dl. 91147

2. A. I. 144.

3. Z. I. 190.

4. A. II. 108.

5. A. V. 166.

6. Cod. dipl. regni Croatiae 363.

